

Мр Маријана
МАТОВИЋ

ЛЕГАТИ (БИБЛИОТЕКЕ ЦЕЛИНЕ) И ЛИЧНЕ БИБЛИОТЕКЕ У ЧАЧКУ : СРПСКО ЗАДУЖБИНАРСКО НАСЛЕЂЕ¹

UDK: 02 (497.11)(09)

АПСТРАКТ: *Тема рада формулисана је на основу свакодневног стручног рада са легатима – завештаним личним библиотекарима које се чувају у Градској библиотеци „Владислав Петковић Дис” у Чачку. Као специфичне библиотечке целине, легати представљају културно добро од великог значаја за српску културу, јер не само да аутентично сведоче о личности власника и духу времена у коме су настајали, већ представљају и посебан изазов за истраживаче. Хронолошки заокружени, легати су непоновљиви, уникатни и имају својство споменика културе. Будући да представљају неодвојиви део српске задужбинарске традиције која је доживела процват у XIX, а потом замрла у другој половини XX века, у раду је приказан и кратак историјат задужбинарства у Србији. Потом су детаљније објашњени правни аспект и методологија рада са легатима, а у централном делу рада приказани су сви значајнији легати у књижним фондovima Чачка и неколико личних библиотека у приватном власништву.*

КЉУЧНЕ РЕЧИ: *Легати, личне библиотеке, библиотеке целине, посебне библиотеке, задужбинарство, традиција, Србија, добротвори, тестамент, стара и ретка књига, каталози легата, Чачак, Градска библиотека „Владислав Петковић Дис, чачанска Гимназија, Народни музеј, Међуопштински историјски архив*

Задужбинарство – часна српска традиција

Прве српске задужбине настале су још у XII веку, у XIII су већ биле традиција, а у XIX готово да није постојао богат или успешан човек који иза себе није оставио Србији, српској култури, српском образовању... Остављали су, наравно, и сиромашни; педаљ земље за Београдски универзитет, две књиге за библиотеку, мали новчани фонд у спомен преминулог сина. Али, када су остављали богаташи, онда је Србија збиља била Европа. Никола Спасић је оставио задужбину вредну колико и Нобелова, а Београдски универзитет је,

¹ Овај рад мр Маријане Матовић, библиотекара саветника Градске библиотеке „Владислав Петковић Дис” у Чачку, представља знатно допуњену верзију писменог дела стручног испита из библиотечке делатности *Чување и вођење посебних фондова у Градској библиотеци у Чачку*, положеног пред Комисијом Народне библиотеке Србије у Београду 10. децембра 1997. године.

Мр Маријана МАТОВИЋ

захваљујући својим добротворима, био један од најбогатијих на свету. Колико је задужбинарство било важно, сведочи податак да је први закон о задужбинама донет још 1897. године.

Сандра Петрушић

Срби, стално суочени са историјским искушењима, непрестано осећају сву сложеност битисања на немирном балканском простору, ветрометини о коју се вековима отимају Исток и Запад. Иако вазда шибани снажним историјским ветровима, никада се нису одрекли свог српско-словенског, православног бића.

Изложен феномену вечног изгнанства, сеоба и деоба, српски народ је страдавао, али ипак трајао и стварао, чувајући свој језик и светиње. Кроз векове, о Србима сведоче непрегледна гробља, али и задужбине, као плодан одговор на урођену тежњу појединца, па и читавог народа, да за собом остави материјални, опипљиви траг овоземаљског постојања – на добробит другима, као трајни спомен и памћење...

Интелектуални и културолошки потенцијал Срба, често ограничаван и спутаван неповољним историјским збивањима, ипак је долазио до изражаја у готово свим раздобљима кроз разне видове материјалне и духовне оставштине.

Стога је једна од најбитнијих одредница српског духовног бића, попут крсне славе, и традиција задужбинарства – остављање у наслеђе, „на општенародну ползу”, онога што је „за душу”.³

Правни аспект

Задужбинарство, за које се знало још у старом Риму, представља специфичан облик грађанскоправних односа, са елементима и *јавног* (друштвено корисни циљеви) и *приватног* (имовина у приватној својини) права. У зависности од мотива лица која улажу своју имовину у одређене друштвене сврхе, задужбинарство може бити *религиозно* (подизање храмова и других сакралних објеката) или *световно* (подстицај и помагање развоја просвете, науке, културе).⁴

Као индивидуално добротворство, тј. давање заувек добара у приватној својини на општу корист, задужбинарство у Србији и Европи⁵ има дугу

2 Польза (*старословенски*) – корист, помоћ; добитак, успех.

3 *Задужбина* је изворно српска реч која се првобитно изговарала *задуије*, што је значило „за душу”.

4 Марија М. Тороман, *Правни положај задужбина и фондација у свету*, Београд, 1996, стр. 7-8.

5 „Чињеница је да земље развијене тржишне привреде имају врло разрађене механизме који подстичу физичка и правна лица да оснивају задужбине и фондове, дајући целу или део своје имовине за развој одређених друштвених активности. Један од тих механизма је порески систем, који кроз знатне

традицију јер представља специфичан патриотски чин и неодвојиви део националне духовне баштине.

Почеци задужбинарства у Србији везују се за XII век, када је основан манастир Студеница, зачетник српске културе и писмености. Од тада оно готово континуирано траје све до завршетка Другог светског рата када традиција замире, а све задужбине прелазе у тзв. друштвену својину.

У анализи правне природе задужбина и фондова, као два основна облика задужбинарства, кључна су три питања: *мотив* донатора да оснује задужбину, односно фонд; *циљеви* који се желе постићи; *природа имовине* коју донатор даје заувек ради остваривања тих циљева.

Мотиви

Као израз духовности, задужбинарство исходи из византијске културе и цивилизације и у суштини значи „дати нешто за душу заувек”.

Мотиви задужбинара мењали су се у зависности од епохе: у средњем веку, у доба феудализма, доминантни су религиозни, престижни, али и родољубиви мотиви, док у периоду развоја индустрије и трговине приоритет имају наука и култура. У XIX и XX веку, значајно место припадше задужбинама и фондовима основаним у научне сврхе, а у XX веку до изражаја долази и тзв. масовно задужбинарство.⁶

Првим задужбинаром у Србији сматра се велики жупан Стефан Немања, градитељ манастира Хиландара и Студенице који су, захваљујући Светом Сави и другим потомцима лозе Немањића, ктиторима бројних задужбина, постали центри српске средњовековне духовности, просвете, културе, медицине и права, а својом духовношћу зраче и данас.

После губитка независности српске државе, ктиторство није замрло. Поред Немањића, средњовековни задужбинари углавном су били црквени

пореске олакшице и омогућавање других погодности пружа прилику даваоцима средстава да их пласирају за унапређење одређених друштвено корисних делатности [...]

С обзиром на различит приступ законском регулисању односа који настају поводом оснивања задужбина и фондова, може се рећи да постоје углавном три групе земаља: земље које ову материју регулишу посебним законима о задужбинарству (Аустрија, Француска), земље које то чине у оквиру одредаба Грађанског законика (Швајцарска) и земље које односе из задужбинарства регулишу претежно у оквиру пореског законодавства, а у комбинацији са одредбама Грађанског законика (Немачка, Холандија и др.).

Међутим, најчистији и најнепосреднији облик регулисања задужбинарства у смислу институционалног система ове установе несумњиво представља аустријски Закон о задужбинама и фондовима [...] од 27. децембра 1974. године” (Марија М. Тороман, *н. д.*, стр. 21-22).

6 Савремени пример масовног задужбинарства је изградња храма Светог Саве на Врачару у Београду.

великодостојници, владари и властела, док су у XVIII веку задужбине оснивали припадници војног племства, грађански сталеж, индустријалци и трговци, а од XIX века поједина друштва и удружења, као и истакнута имена просвете, науке и уметности.

Крај XIX и почетак XX века значиће период развијеног грађанског друштва и процват задужбинарства у Србији, чији су носиоци поједине друштвене организације (Друштво српске словесности) и имућни појединци на високим друштвеним положајима, првенствено трговци, државни чиновници, али и официри, који несебично помажу науку, просвету и културу: капетан Миша Анастасијевић, Никола Чупић, Илија Милосављевић Коларац, Милан Кујунџић Абердар, Велимир Михаило Теодоровић, архимандрит Нићифор Дучић, Михаило Идворски Пупин, Никола Спасић, Лука Ђеловић Требињац, Сима Андрејевић Игуманов, Сава Текелија и многи други.⁷

Стекавши богатство вишедеценијским радом, а често без потомства, задужбинари су га делимично или у целини „даривали своме отечеству”, ради помагања привреде, подизања болница, школовања сиромашних ђака, помоћи породицама официра, али најчешће за потребе културе, посебно за издавање и награђивање књига и писаца.

7 У културној историји Србије бројни су примери задужбинара који нису били истакнута имена националне културе, али су то постали захваљујући завештаним некретнинама или новчаним средствима.

Једна од најпознатијих свакако је *Чупићева задужбина*, основана у спомен на Николу Чупића (1836-1870) (по оцу Куртовића), артиљеријског капетана прве класе, чији је деда по мајци био чувени војвода Стојан Чупић, „Змај од Ноћаја”. У Чупићевом тестаменту, између осталог, забележено је: „[...] Све остало покретно и непокретно имање да се употреби на издавање *научних и моралних дела*”.

Поштујући завештање рано преминулог српског официра, у ову сврху основан је фонд којим је управљао *Одбор Чупићеве задужбине* (његов први председник био је Милан Ђ. Милићевић). Одбор је одлучио „да се сваке године издаје по једна књига која би се могла звати *Годишњица Николе Чупића*, и у којој би се могла штампати сва годишња радња Одбора, новчано стање задужбине, и још по неколики чланци”.

Годишњица Николе Чупића излазила је као годишњак Чупићеве задужбине у Београду од 1877. до 1941. године у укупно 50 књига (83 свеске). Није излазила 1880-1881, 1890, 1892, 1902, 1915-1920, 1922, 1924-1926. У овој публикацији високог научног угледа објављени су бројни прилози из историје, фолклора, књижевности и сл., а на свакој је овековечен лик Николе Чупића.

Од 1875. до 1932. године потпором Задужбине Николе Чупића издата су и 33 посебна књижевна дела (Мира Софронијевић, *Даривали су своме отечеству*, Београд, 1995, стр. 46-47).

Познат је и пример добротвора Димитрија Стаменковића (1845-1899), београдског кожарског трговца, из чије је задужбине првих деценија XX века финансирано издавање књига у едисији *Задужбина Димитрија Стаменковића*, углавном из области етнологије и педагогије. Издавач је била Српска краљевска академија, с тим што је у свакој књизи одштампан Стаменковићев портрет са напоменом: *По тестаменту великога просветног добротвора Димитрија Стаменковића све се књиге његове задужбине раздају народу српском у Србији и ван Србије бесплатно*.

Такође, своју покретну и непокретну имовину остављали су најзначајнијим националним установама, као што су Српска краљевска академија (претеча Српске академије наука и уметности) и Велика школа из које се развио Београдски универзитет.

У XX веку носиоци задужбинарства, као својеврсне индивидуалне културне иницијативе, најчешће су истакнути интелектуалци, посебно књижевници и сликари.

Неспорно, оно што је у протеклих осам векова заједничко свим видовима задужбинарства у Србији јесте чврста духовна повезаност задужбинара са народом коме припадају и жеља да се своје име овековечи.

Циљеви

Један од основних елемената за утврђивање правне суштине задужбина, фондова, фондација и легата као главних видова задужбинарства, јесу *циљеви* који се оснивањем ових друштвених установа желе постићи. Веома су блиски мотивима, па се може рећи да је појам циља садржан у појму мотива.

Очување и употреба намењене имовине, уз пуно поштовање жеље и мотива задужбинара, основни је циљ који мање или више варира, као и начин његовог остваривања.

Када је мотив *религиозног* карактера, циљеви су, најчешће, верско образовање, одржавање старих манастирских здања, подизање нових сакралних објеката, теолошких институција и сл., чиме се чувају корени националне духовности.

Развој просвете, науке и културе, као *световни* мотив задужбинарства, углавном се манифестује кроз обезбеђивање материјалне основе за њихово унапређивање: простора и опреме, ученичких и студентских стипендија, средстава за стручно и научно усавршавање и сл.

Држава има моралну и правну обавезу да обезбеди трајно остваривање циљева којима је задужбинар био мотивисан у моменту оснивања задужбине.

Имовина

Задужбине, разноврснијег садржаја и трајнијег карактера од фондова, захтевају и знатно већа и разноврснија средства за реализовање. Стога имовину задужбине, поред одређених покретности и новчаних средстава донатора, чине и непокретности које су основа задужбине и извор прихода који треба да омогуће њено континуирано и трајно функционисање.

Фондови, као посебни облици задужбинарства, скромнијег су садржаја и, зависно од обима намењених средстава, краћег или дужег трајања. Имовина фонда се најчешће састоји из новчаних средстава и вреднијих покретности.

Опште је усвојено правило да задужбине могу оснивати само физичка лица, док оснивачи фондова могу бити и правна и физичка лица, јер је задужбинар

мотивисан углавном субјективним критеријумима, а фондатор објективним – проценом друштвеног значаја резултата којима је фонд намењен.

Поред тога, задужбинар оснива задужбину сопственим средствима, док се фондови оснивају средствима појединих физичких лица или групе грађана у својству правног лица.

Дакле, основна разлика је у погледу *намене и трајања* коришћења имовине.

Задужбине и фондови се сматрају правним лицима, те би одредбе о њима требало регулисати у оквиру општег дела грађанског законика.

Фондација, добротворна установа чија су средства намењена унапређивању неке културне или друштвене делатности, обично има за циљ да обезбеди простор и финансијску сигурност, а не чување успомене на оснивача.

Легат означава завештање, остављање у наследство једног дела оставштине неком лицу које иначе, по закону, не би имало права на наследство, тј. одређену корист коју завешталац тестаментом оставља одређеном лицу из своје заоставштине⁸. Легати су више усмерени на чување културне баштине.

Законска регулатива

Задужбинарство у Србији доживљава замах почетком XX века, када, након првог Закона о задужбинама из 1897, добија нову правну регулативу – Закон о задужбинама у Србији, донет 14. јануара 1912. године.⁹ Овај Закон садржи 22 одредбе које одређују појам задужбина (чл. 1), начин и поступак оснивања (чл. 2-7), органе и начин управљања задужбином (чл. 8-10), итд.

У истом духу је и Закон о задужбинама из 1930. године¹⁰, који је важио за целу Југославију до завршетка Другог светског рата.

Међутим, после 1945. године традиција је прекинута, а све задужбине прелазе у друштвену својину. Законом о национализацији из 1956. и 1958. године све задужбине и фондови су национализовани, при чему су занемарени циљеви и мотиви њихових оснивача.¹¹

8 | *Pravna enciklopedija*, Beograd, 1979, str. 619. Поред институционалних облика помагања културног и уметничког стваралаштва, постоје, такође традиционални, али повремени начини материјалне потпоре – меценатство, донаторство и спонзорство.

9 | *Српске новине*, бр. 3 (1912).

10 | „Карактеристично је да Правилник за примену Закона о задужбинама из 1932. године садржи обрасце инвентара, имовине, дневник благајне, експедиционе књиге аманета. Међу тим обрасцима налази се један за имовину фонда са наднасловом *Фонд задужбине и садржина легата*. Све те чињенице наводе на закључак да појмови фонд и легат немају посебну предметност у предрадном законодавству” (Зоран Аврамовић, *Задужбине, фондови, фондације и легати у култури Србије*, Београд, 1992, стр. 17).

11 | О замирању и поновном оживљавању и подстицању задужбинарске традиције у Србији, видети у: *Српско задужбинарство : традиција остављања и одузимања*, специјални додатак НИИ-а, бр. 2770 (29.01.2004).

Следећи Закон о задужбинама, фондацијама и фондовима донет је 1972, а потом 1989. године.¹² Овај српски Закон о задужбинама прописује круг лица која могу оснивати задужбине и фондове, као и основне одредбе о циљевима, условима и начинима оснивања, управљања и престанка рада задужбина и фондова.¹³

Питања правно-техничке природе регулисана су статутом задужбине, односно правилима фонда.

Српско задужбинарство данас

Штедра добротности успешних људи различитих занимања, од којих су без сумње најзначајнији Илија Милосављевић Коларац (око 1800-1878) и капетан Миша Анастасијевић (1803-1885), оставила су дубок траг у многим образовним и културним установама – Српској краљевској академији, Београдском универзитету, школама, библиотекама, музејима...¹⁴

У међуратном периоду, буџетска средства Краљевине Југославије за помагање науке и образовања, као и материјалну потпору сиромашних ђака и студената била су недовољна, те су управо из задужбина и фондова притицала значајна финансијска средства за рад Универзитета и Српске краљевске академије.¹⁵

Међутим, ова вековна српска традиција након Другог светског рата доживљава тешку судбину. Проглашењем задужбинске својине за буржоаску, концепција тзв. „друштвене својине” потпуно је обесмислила и уништила готово сву покретну и непокретну имовину коју су задужбинари деценијама стицали и

12 | Закон о задужбинама, фондацијама и фондовима од 28. децембра 1989. године видети у: *Службени гласник СРС*, бр. 59/89.

13 | Детаљније видети у: Марија М. Тороман, *н. д.*, стр. 15-19.

14 | Значајну улогу у српској култури имали су и Срби у Аустроугарској монархији: „Оснивање и рад Матице српске у Пешти 1826. омогућен је добровољним прилозима пештанских Срба. Матица се бавила издавачком делатношћу, прикупљањем књига, награђивањем вредних остварења у науци и књижевности, подизала споменике значајним људима.

Своју имовину Сава Текелија је завештао 1838. војним школама у Бечу и Пешти за школовање српских официра.

Најзначајније српске библиотеке оснивају се задужбинарским начином. *Народна библиотека* оснива се 1832. у кући Глигорија Возаревића од поклоњених књига (тек је 1870. Законом о штампи Библиотека добила право на три бесплатна примерка). Српска академија наука и уметности (основана 1886), своју библиотеку оснива из збирке књига коју добија од Димитрија Турка (поклања 14 својих и 70 купљених књига).

Библиотека Србског лицеума (касније Универзитетска библиотека) основана је, такође, поклоњеним књигама 1844: ‘Поклони су чинили главни део њеног књижног фонда’ (Зоран Аврамовић, *н. д.*, стр. 11).

15 | „Универзитет је у међуратном раздобљу располагао са 23 задужбине и 77 фондова, а Академија је имала 65 задужбина и фондова” (Зоран Аврамовић, *н. д.*, стр. 14).

завештавали на ползу и понос потомству.¹⁶ Непокретна добра – зграде, станови, плацеви буквално су разграбљени, сасвим променивши првобитну намену, а новчана средства временом су девалвирала и потпуно се истопила. Богата и хумана традиција је угушена, а имена многих српских добротвора, супротно њиховој жељи, препуштена су забраву.

Ипак, захваљујући обнављању низа институција и вредности грађанског друштва у Србији последњих деценија, задужбинарству се враћа „душа”. Поред оживљавања појединих задужбина из XIX, у другој половини XX века основано је и неколико нових: Задужбина Иве Андрића (1975), Милоша Црњанског (1980)¹⁷, Вукова задужбина (1987).¹⁸

16 Законска одлука о експропријацији задужбина донета је 1953, а 1958. године започиње национализација; окончана је 1978, када СО Врачар, без икакве накнаде, присваја пијаци „Каленић” из поседа Задужбине Влајка Каленића. То је само један од мноштва примера послератног разарања моралних и правних темеља задужбина.

17 „Задужбина Милоша Црњанског, која је 1998. остала без динара, сада може да финансира свој рад и награде које додељује, али нема свој дом и не може сама да га обезбеди, изјавио је Танјугу њен секретар и уредник Димитрије Тасић. Тасић је подсетио да је Задужбину основало приватно лице, и да нико, па ни држава, нема законску обавезу да је помаже, али да постоје обавезе вишег ранга, и да у име њих, заједница треба да помаже ову установу, у чије је темеље уграђен један од највреднијих литерарних опуса у српском језику.

Задужбину је тестаментом, као и легат при Народној библиотеци Србије, основала удовица великог писца – Видосава Црњански, а рад је почела 1980. године. Задатак Задужбине изворно је био да подстиче штампање и преводбе дела Милоша Црњанског, да додељује награде за најбољу прву књигу из свих књижевних области у којима се и он огледао и награду „Стражилово” за најбољи студентски рад о Црњанском. За те активности Задужбини је припао новац који је остао после смрти удовице Видосаве 1978. године, што је износило око 150.000 немачких марака, али је око 90 одсто било у динарима, и сва ауторска права. Та средства је највећим делом „прогутала” хиперинфлација 1993/1994. године.

У току деведесетих, пресахли су и приходи од ауторских права, али су поново почели да пристижу од 2000. године. Најважнији подухват Задужбине, објављивање критичког издања Сабраних дела Црњанског, започет је 1993. године, на 100-годишњицу рођења великог писца. Према процени Тасића, критичко издање Сабраних дела требало би да има 20 томова, а до сада се стигло на пола пута.

Болна тачка Задужбине је њен дом, који никада није ни имала, јер је била „подстанар” у Народној банци Србије, затим у адвокатској канцеларији Микијељ, а од 1998. године је у собичку поред тоалета у Француској 7. Црњански, такође, још „чека” да добије „своју” улицу, спомен-таблу на згради где је живео, да Сабрана дела имају где да се чувају, да се организују симпозијуми о његовом опусу, да се обнови издавање Зборника Задужбине...” (Задужбина Милоша Црњанског још нема своје просторије / [аноним], у: *Глас јавности* (Београд). – Год. 8, бр. 2864 (10.08.2006), стр. [15]).

18 „Средином 1991. године у Регистар задужбина, фондова и фондација Министарства за културу било је уписано 36 задужбина, 13 фондација и 286 фондова” (Зоран Аврамовић, н. д., стр. 7).

Занимљиво је да Меша Селимовић није оставио задужбину, али је група интелектуалаца накнадно основала фондацију „Меша Селимовић” (*Оснива се фондација Меша Селимовић, у: Политика* (Београд). – (26.08.1990)).

Будући да задужбине, као најстарија културна институција, имају незаменљиву улогу у историји српског народа, пред законодавством савремене српске државе је одговоран задатак враћања изворним вредностима, односно обезбеђивања трајних имовинских гаранција за задужбинарско наслеђе.¹⁹

Легат - кроз правну науку

Појам и правна природа - Легати су, попут задужбина, кроз бурну историју српског народа били незаменљиви чувар националног блага, отргнувши га од пропасти и заборава. Од посебног су значаја легати завештавани институцијама који су утиснули особен печат националној традицији и култури.²⁰

Као класични институт грађанског права чији је концепт изграђен још у римском праву²¹ и општеприхваћен у свим модерним законодавствима, легат представља један од најразвијенијих видова индивидуалног добротинства: „Афирмација индивидуе и њене воље изражена кроз принцип слободе завештања представља плодно тле на ком је настао и развијао се тестамент и тестаментално наслеђивање у чијим оквирима је настао и развијао се легат. Наиме, завешталац тестаментом најчешће одређује своје наследнике, али је то прилика да укаже на особе са којима је живео и радио и које жели путем завештања легата да издвоји, почаствује, хонорише и да им и на тај начин искаже захвалност и наклоност. Завешталац може завештати легат и у корист одређених

19 | Половином 1991. године јавности је предочен Нацрт закона о задужбинама и фондовима, који је требало да отклони неодговарајућа решења из Закона од 28. децембра 1989, као и да правно одговори на нове услове у овој области. Основни недостатак понуђеног Нацрта био је правно и фактичко изједначавање задужбина и фондова, а заобиђени су фондације и легати. Такође, нема ни речи о денационализацији задужбинске имовине.

20 | Наш законодавац је легатима посветио свега десет чланова, за разлику од других законика који ову материју регулишу далеко већим бројем законских одредби. Међутим, на прелому XX и XXI столећа задужбинарство у српској култури доживљава реафирмацију, те и легати поново добијају на актуелности и значају.

Културни ентузијастички, свесни важности институције дародавства, активно раде на њеном стимулисању и рестаурацији. Скупштина града Београда основала је 2004. године *Кућу легата* (ул. Илије Гарашанина 24), институцију културе од значаја за град Београд, са задатком да брине о покретним и непокретним легатима поклоњеним Београду.

Да би се што потпуније сагледала ситуација у овој области, у Кући легата отпочео је рад на стварању базе података о легатима на територији Београда и Републике Србије.

21 | Вековима изграђиван и примењиван у пракси, легат је у римском праву био веома значајна и честа тестаментална одредба; о њему се говори већ у Закону XII таблица. У новије доба, сва права буржоаских држава и сви велики грађански законици практично су преузели легат какав је конституисан у римском праву.

Већи број теоретичара сматра да се и чл. 150., 179., 180. Хамурабијевог законика (XVIII в. пре н. е.), мада прилично нејасно формулисани, односе на легат.

правних лица, најчешће хуманитарних, научних, културних институција. На овај начин, тј. посредством и уз помоћ овог института сачувани су бројни предмети историјског, културног, просветног и научног значаја и непроцењиве вредности. Што је најважније, овај институт је створен и обликован као моћна полуа алтруизма.”²²

Са правног аспекта, легат (лат. *legatum*)²³ садржи елементе *наследног* и *облигационог* права, тј. има *облигационо-правну природу*: „Легат је добродично располагање извршено у корист одређеног лица – легатара, за случај смрти оставиоца – легатора, у једном од законом предвиђених облика тестаментa.”²⁴

Дакле, **легат се може завештати само у форми тестаментa**, а подразумева постојање три лица: *легатора* (завештаоца, тестаментара, оставиоца), који тестаменталном одредбом конструише легат, *легатара* (испорукопримца, хонорисано лице, корисника легата) у чију је корист легат установљен и који има право да тражи извршење легата и *онерата* (дужника извршења легата).

Легатара и предмет легата, строго лично изјавом воље, одређује сам легатор за случај своје смрти.

Легат по својој суштини није остављање наследника, већ представља „једну посебну врсту даривања за случај смрти, којом завешталац жели да хонорише (почастује) неко физичко лице, нпр. даљег сродника, пријатеља, сарадника или правно лице, нпр. неку хуманитарну, научну или културну организацију.”²⁵

Дакле, сећање и захвалност лицу или институцији која је завештаоцу током живота много значила, дају легату емотивну димензију.

Легатор мора јасно и недвосмислено одредити предмет легата и легатара – уношењем у тестамент имена и презимена одређеног лица, тј. назив – фирму правног лица или само означавањем елемената на основу којих ће се након његове смрти утврдити ко је легатар.

Правило је да легатар мора да испуни опште услове, тј. мора да буде жив у моменту испоруке и мора бити достојан.²⁶ У супротном, легат пада.²⁷

22 Snežana Miladinović, *Legat – kroz pravnu nauku i zakonodavstvo*, Beograd, 2000, str. 7.

23 Осим уобичајеног латинског израза „легат” (*legatum* - оно што се некоме тестаментом оставља), у старијем српском законодавству углавном се употребљавао термин „испорука”.

24 Snežana Miladinović, *ibidem*. Аутор напомиње и да „наш закон о наслеђивању посвећује легату свега 10. чланова, и то чл. 86-95. ЗН РС [...]. У упоредном праву овом веома значајном институту посвећено је далеко више чланова (нпр. у АГЗ 47. чланова, у НГЗ 44. члана, у Code civil 22. члана, у швајцарском ГЗ 17. чланова, а у италијанском Грађанском законнику 32. члана).

25 Благојевић, Борислав и Антић, Оливер, *Наследно право*, Београд, 1991, стр. 295, параграф 535. АГЗ.

26 Чл. 125-127. ЗН Србије.

27 Чл. 91. ст. 1 ЗН Србије. Наш законодавац, у складу са решењима савремених грађанских законика, предвиђа да легат, између осталог, пада ако легатар умре пре оставиоца, или се одрекне легата или је недостојан да прими легат. Будући да су ови разлози везани за личност легатара, сврставају се у тзв. субјективне разлоге престанка (за разлику од објективних).

Форма и садржај – На форму легата примењују се одредбе наследног права (републички Закон о наслеђивању), а на садржину у значајној мери и облигационо-правне норме (Закон о облигационим односима).

Мада закони Републике Србије не говоре изричито о форми легата, из постојећих одредби недвосмислено произилази да легат може бити завештан **само и једино у форми тестаментa**, тј. у једном од законом строго прописаних облика тестаментa (редовни, ванредни, изузетни)²⁸, као и да „завешталац може **тестаментом** оставити један или више легата”²⁹.

Садржину тестаменталне одредбе о завештању легата чини *јасна и прецизна* изјава последње воље тестатора у корист неког лица. Било какво одступање у том смислу чини тестамент ништавим, као и сам легат.³⁰

Дакле, у нашем праву садржину легата „чини овлашћење легатара да од онерата захтева испуњење завештаног легата, са једне стране, и одговарајућа обавеза онерата, са друге.”³¹

Предмет и врсте - Предмет легата могу бити потрошне и непотрошне, као и покретне и непокретне ствари. Сходно одредбама нашег Закона о наслеђивању, легат увек и обавезно представља *имовинску корист* за легатара. Међутим, наш закон не садржи критеријуме за поделу легата с обзиром на предмет, нити ближа упутства о схватању појединих врста легата и њиховом извршавању у пракси, као што је случај у упоредном праву.³²

С обзиром на предмет, могу се разликовати: *легат одређене ствари* (најчешћа врста легата), *легат по роду одређених ствари*, *легат збирне ствари*³³, *легат у новицу*, *легат издржавања* и *легат остављен повериоцу*.

Оставински поступак - Легатар као странка у оставинском поступку, као редовном и обавезном начину расправљања заоставштине, има и одговарајући положај везан за покретање, вођење и окончање поступка. Суд је дужан да

28 Чл. 63-78. ЗН РС.

29 Чл. 81. ЗН РС.

30 Због могућих злоупотреба, наше право забрањује закључивање уговора о легату, уговора о будућем легату, као и уговора о садржини тестаментa.

31 Snežana Miladinović, *op. cit.*, str. 30.

32 Одсуство ближних правних норми има за последицу лоше функционисање легата у свим фазама – прихватању, чувању, одржавању, излагању, које варирају од општине до општине. Решења се често изналазе у самој пракси, као што је случај са стручним третманом личних библиотека – легата у Народној библиотеци Србије. Видети: Александар Пејовић, *Поступак и критеријуми за прихватање легата : предлог : интерни документ*, Београд, 1985.

33 *Легат збирне ствари* - Предмет легата, између осталог, може бити и нека збирна ствар и тада се примењују правила о легату одређене ствари. Најчешће су у питању истородне ствари (нпр. **лична библиотека**, филателистичка збирка, нумизматичка збирка и сл.), али могу бити и разнородне. У том случају могу се јавити недоумице које све ствари чине збирну ствар као предмет легата: „Сматрамо да на ово питање одговор треба дати на основу тумачења тестаментa, тј. изналажењем праве воље завештаоца, а ако она није довољно јасна, треба се руководити природом ствари и околностима конкретнoг случаја” (Snežana Miladinović, *op. cit.*, str. 34).

Мр Маријана МАТОВИЋ

покрене оставински поступак чим сазна за смрт или проглашење смрти неког лица. Од посебног је значаја састављање смртовнице коју матичар доставља оставинском суду, јер она, поред осталог, садржи и податке о томе да ли је умрли оставио тестамент, где се он налази и слично.³⁴ Уколико му је предат тестамент, матичар га заједно са смртовницом доставља оставинском суду, уз назнаку где је тестамент нађен и ко га је предао.

Легатар има право да захтева спровођење пописа и процене заоставштине, коме може и лично присуствовати.

Суд у позиву упозорава легатара да може, на начин и по правилима која важе за наследнике, до окончања поступка дати изјаву да ли прихвата или се одриче права на легат.

Решење о легату - „Ако наследници не оспоравају легат, суд може и пре доношења решења о наслеђивању, а на захтев легатара, донети посебно решење о легату.”³⁵ Посебно решење о легату је коначно решење којим се одлучује о праву на легат. Мора бити у писаној форми и мора садржати увод, изреку и образложење, уз прецизирање да се ради о посебном решењу о легату.

Застарелост - Легатар има могућност да у року од годину дана од почетка рока застарелости (најчешће након проглашења тестаamenta, када легатар обично и сазна за право на легат) захтева извршење легата. Након тог рока губи право на остварење свог права услед застарелости.

Поред тога, закон легатару оставља и рок од десет година у коме своје право може остварити принудним путем.

Методологија рада³⁶

Опште напомене – Фондови многих библиотека у Србији свакако би били далеко сиромашнији да нема библиофила истанчаног укуса, заљубљеника у књигу који је целог живота зналачки и са љубављу прикупљају, а потом завештавају библиотекама (најчешће завичајним), своме народу на ползу. Такве приватне збирке које су припадале како познатим научницима, књижевницима

34 Чл. 95. Закона о ванпарничном поступку Србије.

35 Чл. 126, ст. 1. ЗВП РС.

36 Методологија рада са легатима углавном је базирана на тексту др Александра Пејовића *Посебне библиотеке целине (легати)*, у: *Заједница библиотека (Београд)*. – Год. 11, бр. 1 (1983), стр. 24-33 и *Договору о спровођењу јединствене политике прихватања, чувања и излагања поклона и легата*, у: *Службени лист града Београда*. – Бр. 6 (27.02.1982). Видети и: *Предлог поступка прихватања легата и Предлог критеријума за пријем легата*, у: *Александра Вранеш, Нишка народна библиотека : документ и свакодневица*, Ниш, 2004, стр. 111-112).

и уметницима³⁷, тако и људима непознатим ван локалних оквира, имају специфичан статус и посебан третман у библиотекарству.

Библиотеке целине (*corpus separatum*)³⁸ постају опште културно добро преласком у власништво јавних библиотека које до њих долазе *откупом*, *поклоном* или их наслеђују *тестаментом* (*легати*), са нарочито израженом жељом да се сачува трајан спомен на дародавца.

Физиономију ових посебних библиотека, разноликих по обиму и садржини, обликују лична интересовања њихових власника и тренутак у коме су настајале. Неретко богате ретким рукописним и архивским материјалом, оне представљају драгоцену културно добро и посебан су изазов за истраживаче.

Због изузетног значаја за националну културу обавезно их треба заштитити и музејски чувати као целине. На тај начин, преко библиотеке одређене личности значајне у нашој науци и култури, добија се не само представа о њеним личним интересовањима и афинитетима, већ и широке могућности за научноистраживачки рад на одређеној области или теми (када су у питању научници и књижевници, њихове библиотеке најчешће су резултат тематски усмереног прикупљања).

Према томе, намеће се као обавеза израда одговарајућих каталога са свим релевантним подацима како би се остварио крајњи циљ – презентирање ових библиотека јавности, као највиши домет библиотекарског посла.

Најчешће хронолошки заокружене, посебне библиотеке су НЕПОНОВЉИВЕ, УНИКАТНЕ као целине и имају карактер *музејских експоната*, са својством споменика културе. Уколико постоје могућности, обавезно их треба сместити у посебне просторије (трезори или спомен-собе), чиме се чува не само аутентичност ових фондова и дух времена за које су везани, већ и амбијентална целина са атмосфером у којој су живели и стварали њихови власници. Посебну

37 Код нас, поред књижевника и научника, легате често остављају и ликовни уметници: Зоран Стошић Врањски (Врање, Сомбор), Петар Добровић (Београд), Бранка Ђорђевић (Бојник), Миљко од Мачве (Крушевац), Надежда Виторовић (Прибој), Михаило Миловановић (Ужице), Сава Стојков (Сомбор), Милан и Радмила Дединац (Београд), Радислав Трукуља (Неготин), Никола Граовац (Топола), Мића и Вера Поповић (Лозница)...

38 У пракси се као синоними, мада немају идентично значење, најчешће користе термини *лична библиотека*, *библиотека целина*, *поклон-библиотека*, *спомен-библиотека*, *посебна библиотека*, *corpus separatum*, а изузетно *легат* или *донација*, уколико је то одређено посебним уговором и изричитом жељом дародавца. Међутим, често се из захвалности, чак и када то дародавци нису захтевали, све вредније личне библиотеке чувају као легати (иако то нису у правном смислу): „Мада се веома често синтагма *посебна библиотека целина* изједначава са појмом *легат*, њено је значење шире и обухватније. Посебна библиотека целина је свака систематично уређена збирка библиотечке грађе, која је раније припадала институцији или појединцу, а која је у власништво библиотеке пренета тестаментом, поклоном власника, његовог рођака или пријатеља, или набављена куповином. Легат се, међутим, односи само на колекцију која је својом библиотеке постала на основу тестаментa” (Александра Вранеш, *н. д.*, стр. 104-105).

драж овим амбијентима дају лични предмети: рукописи, приватна преписка, разне ситнице – наочаре, пернице, мастионице, писаће машине, лична документа, фотографије, нумизматичке и филателистичке збирке, ордење, лампе, часовници, радио-апарати, делови намештаја (фотеље, гарнитуре за седење, витрине), збирке уметничких слика, иконе, посуђе од порцелана, стакла, сребра итд. Дакле, завештане библиотеке нису само значајна полазна основа за истраживачки рад, већ уједно пружају и изузетне могућности за креативно осмишљавање библиотечких простора у виду спомен-соба, које се најчешће реконструишу на основу фотографија и сећања савременика.³⁹

У општинским библиотекама легати најчешће улазе у састав завичајних фондова, уколико је дародавац по било ком основу (рођењем, научним, културним, просветним или другим јавним деловањем) везан за територију у надлежности конкретне општинске библиотеке или ако се завештана библиотека тематски односи на ту територију. Ако не задовољава ове критеријуме или, пак, дародавац изричито не захтева очување њене целовитости (на пример, легати Зарије и Радмиле Јанчић, Александра и Миленије Хаџипоповић, Гојка-Мића Мићовића и Милоша и Милке Минић у чачанској Библиотеци), завештана или откупљена приватна библиотека улази у састав општег фонда општинске библиотеке, али не у њен завичајни део. Међутим, ако библиотечки стручњаци тако процене, и оваква збирка може добити статус посебности и специјалан третман који јој у складу са тим статусом припада.

На жалост, у пракси се често не уочава вредност и значај библиотека целина, па долази до њиховог неоправданог расформирања и утапања у опште фондове јавних библиотека (као што је случај са библиотекама професора Јеротија Новитовића и породице Радовић, данас обе у власништву чачанске Гимназије).

Правни аспект – Библиотекарска наука дефинише *легат* у ужем смислу као „тестаментом завештан поклон библиотеци: целокупна приватна библиотека, уметнички предмети, радна соба, намештај и сл. Библиотека тако постаје наследник дела имовине легатора. На тај начин добијене значајне збирке воде се као посебни фондови.”⁴⁰

39 | „Решењем Трећег општинског суда у Београду бр. 1201/78 овлашћена је Народна библиотека Србије да преузме део заоставштине Милоша Црњанског, који је Видосава Црњански, тестаментом од 6.VI 1978. године, у виду легата, завештала Библиотеци. У записнику, који је сачињен у покојничиним стану 12.XII 1978. године, набројани су појединачни предмети који припадају легату. То су, између осталих покретних ствари које су чиниле пишчеву радну собу, књиге, архивски материјали, рукописи, писаћи сто, комода, столица, полица за књиге, кандило, Дантеова биста, портрет Милоша Црњанског – рад Саве Шумановића са посветом, дурбин, фотографски апарат, кутија са оловкама, метални нож за хартију (Светлана Јанчић, *Каталог личне библиотеке Милоша Црњанског*, Београд, 1995, стр. [5]).

40 | *Bibliotekarski leksikon*, Београд, 1984, стр. 117.

Један од закона који у основним цртама регулише питање легата и проблематику везану за њих јесте Закон о културним добрима.⁴¹

Према чл. 2. тог Закона, „културна добра су ствари и творевине материјалне и духовне културе од општег интереса, које уживају посебну заштиту утврђену овим законом [...]

Културна добра, у зависности од физичких, уметничких, културних и историјских својстава, јесу: споменици културе, просторне културно-историјске целине, археолошка налазишта и знаменита места – непокретна културна добра; **уметничко-историјска дела, архивска грађа, филмска грађа и стара и ретка књига – покретна културна добра.**

Културна добра, у зависности од свог значаја, разврставају се у категорије: културна добра, културна добра од великог значаја и културна добра од изузетног значаја.”

Чл. 3. и чл. 4. се још ближе односе на библиотеке целине:

„Културна добра се утврђују у складу с одредбама овог закона. Културним добром може се утврдити и **збирка или фонд покретних културних добара, ако представљају целину.**

Заштићена околина непокретног културног добра ужива заштиту као и културно добро.” (чл. 3.)

„**Ствари и творевине за које се претпоставља да имају својства од посебног значаја за културу, уметност и историју, уживају заштиту у складу с одредбама овог закона** (у даљем тексту: добра која уживају претходну заштиту” (чл. 4.) [подвукла М. М.].

Дакле, закон даје могућност да се као културно добро од изузетног и од великог значаја може утврдити збирка или одређени фонд покретних културних добара, ако представљају значајну целину за изучавање културно-научног наслеђа, а чије растурање би значило ненадокнадив губитак.

У библиотекама фонд покретних културних добара која представљају целину, сходно претходном ставу, чине **обавезни примерак и легати**, односно **значајне библиотечке целине.**⁴² Оне се категоришу као **збирке од великог значаја**, под условом да су систематски прикупљане, а по оцени стручњака својим садржајем, уметничким, културним и историјским вредностима представљају значајан допринос развоју, ширењу и проучавању културне и научне мисли.

Библиотечке целине једнако се третирају било да су легати – поклони (завештања) институцијама или се налазе у приватном власништву, ако је меродавно научно мишљење у процени одређене библиотеке дало одговарајућу категоризацију.

Легат стиче право на одговарајући степен заштите као целина тек када се прогласи за споменик културе. Све оно што чини њен саставни део -

41 | Службени гласник Републике Србије, број 71/94.

42 | Критеријуми за утврђивање које су старе и ретке књиге културна добра од изузетног и од великог значаја, у: *Библиотекар* (Београд). – Год. 40, бр. 3-4 (1988), стр. 59-68.

књижни фонд, тј. стара и ретка књига⁴³ и архивска грађа⁴⁴ аутоматски је под заштитом.

Сопственик, односно корисник културног добра је носилац права, али и обавеза и одговорности, у погледу коришћења, управљања и располагања културним добрима која уживају претходну заштиту. Он је дужан да предузме одговарајуће мере чувања, одржавања и заштите оваквих културних добара од свих могућих видова уништења, оштећења или отуђења, као и да их користи у складу са њиховом природом, наменом и значајем.

Будући да је легат збирка *музејског карактера*, она може бити доступна јавности само ако је претходно *стручно обрађена и на стручан начин изложена*: „По правилу, легати се користе у специјалној читаоници и под надзором водитеља и треба да буду визуелно и физички приступачни научним и јавним радницима.”⁴⁵ Овакав третман заштите (који је обавезног и трајног карактера) има за циљ очување ових својеврсних задужбина – у спомен српским добротитељима, а ради одржавања националног културног континуитета.

Закон о наслеђивању својим општим одредбама такође прецизира наследно-правни режим легата, о чему је већ било речи.

Легатор (оставилац) може постављати одређене рокове, услове и налоге. Међутим, ако су ови услови и терети по било ком основу неповољни, тј. немогући или неморални по законског наследника (у овом случају библиотеке), као и они који су неразумљиви и противречни, сматрају се ништавим, односно непостојећим. У случају сумње, треба се држати регулатива које су повољније за законског наследника.

Поклонодавац (легатор) може бити сама личност која је формирала личну библиотеку или неко од њених сродника, испуњавајући власникову или сопствену жељу. Стичући право својине и коришћења легата, библиотеке уједно преузимају и неке обавезе, као што су **заштита целине** (књижног фонда и архивске грађе), **поштовање ембарга** (ако тестамент тако налаже) на објављивање приватне преписке до одређеног временског рока (да би се

43 „Стару и ретку књигу сачињавају: рукописи, рукописне и штампане књиге, периодика и друга библиотечка грађа настала до краја 1867. године, ретке књиге, одређени примерци периодичних издања и друге ретке библиотечке грађе настале и после ове године, одређена библиотечка грађа која се на основу овог закона доставља овлашћеној библиотеци као обавезни примерак и документација о њој, **као и посебне библиотечке целине које су због свог садржаја, уметничке, културне и историјске вредности значајне за науку и културу**” (чл. 26. Закона о културним добрима) [подвукла М. М.].

44 „Изворни и репродуковани писани, цртани, компјутеризовани, штампани, фотографисани, филмовани, микрофилмовани, фонографисани или на други начин забележени документарни материјал од посебног значаја за науку и културу који је настао у раду државних органа и организација, органа јединица територијалне аутономије и локалне самоуправе, политичких организација, верских заједница, као и појединаца, без обзира на то кад је и где настао и да ли се налази у установама заштите или ван њих” (*Службени гласник Републике Србије, број 71/94*).

45 *Библиотекар* (Београд). – Год. 40, бр. 3-4 (1988), стр. 66-67.

избегла повреда приватности власника легата или, пак, личности са којима је кореспондирао), затим, **установљење спомен-собе** у којој ће се легат чувати итд., али постају и носиоци одређених права, као што су **ауторска права** на евентуално објављивање рукописа, било да су већ припремљени за штампу или ће тек настати у процесу стручне и научне обраде легата.

Библиотеке не би смеле да се доводе пред „свршен чин”, тј. да се остављају без могућности стручне интервенције приликом оставинске расправе код надлежног суда. Поступак проглашавања легата и утврђивање његовог статуса – садржине, облика, услова смештаја и чувања, степена стручне и научне обраде, презентирања саме грађе (давање на коришћење, објављивање одговарајућих каталога, као и занимљивости везаних за ове фондове, затим приређивање пригодних изложби, пропагандне активности, установљење спомен-соба итд.) спадају у домен рада библиотечких стручњака.

Настанак личних библиотека – Личне библиотеке углавном настају куповином књига које су власнику неопходне као извори или документарна грађа. Тај, најчешће зналачки одабир, даје библиотеци лични печат. Међутим, књижни фонд личне библиотеке може се формирати и без одређене намере и система - поклоном⁴⁶, чланством у одређеним друштвима, удружењима, академијама итд.

Поред еминентних имена, власници вредних приватних библиотека могу бити и личности непознате широј културној јавности. То значи да величина и значај имена власника не мора аутоматски повлачити за собом и значај његове библиотеке. Веома су значајни и услови у којима је власник живео и стварао (материјалне прилике, животни простор, ратови, селидбе...).

Од посебне су важности колекционари књига, изузетно умни, широког и отвореног духа, који су умели да осете значај писане речи. Ови племенити људи обично нису интелектуалци у класичном смислу речи али, завештавањем својих колекција подижу себи највреднији духовни споменик.

Библиотеке целине у Чачку формирале су личности познате углавном у локалним оквирима (просветни радници, свештеници, судије, правници, службеници, новинари...), а и када би са службом одлазили у друге градове (најчешће Београд), у познијем животном добу своје књиге би поклањали родном граду.

Библиотеке у приватном поседу – како доћи до њих – Извесно је да тренутни број посебних библиотека које поседују како наше највеће библиотеке - Библиотека Српске патријаршије, Народна библиотека Србије (14),

46 | Посвете познатих или непознатих личности на поклоњеним књигама, као и екслибриси и разне маргиналије, представљају врло захвалан материјал за истраживање који открива многе биографске детаље о власнику: лична интересовања, имена пријатеља, познаника и сарадника, места службовања, кретања у каријери итд.

Библиотека Матице српске (31)⁴⁷, Универзитетска библиотека „Светозар Марковић” (27, од којих је 18 добијено пре, а 9 после Другог светског рата)⁴⁸, Библиотека Српске академије наука и уметности (36)⁴⁹, а исто тако и многе библиотеке у унутрашњости, ни изблиза не приказује реално стање јер се многе вредне библиотечке збирке још увек налазе у приватном поседу. Без обзира да ли се о њима старају сами власници или њихови наследници, не би се смело дозволити пропадање и губљење у неповрат ове драгоцене књижне грађе, што намеће неопходност стручног, систематског рада на евидентирању оваквих библиотека.

Било би идеално одржавати сталне контакте са власницима, уз добијање њихове сагласности, као неопходног услова за пописивање комплетног садржаја тих фондова (архивске грађе, музејских предмета, библиотечког материјала) или опис њиховег тематске садржине. Са њима је неопходно разговарати, растумачити им ову проблематику, можда чак прибећи и уверавању о непроцењивој вредности оваквих збирки, које би уласком у састав јавних библиотека биле много боље заштићене и дате на увид широј јавности. Ако читава акција остане без одјека, онда би бар требало водити прецизну евиденцију личности које су оформиле ове значајне колекције. У сваком случају, ове библиотеке и њихове власнике не треба никако испуштати из вида (добар пример су библиотеке Николе А. Косића, Драгољуба М. Павловића и Сенише Л. Дилпарића у Чачку).

47 Најстарија лична библиотека, која је у Библиотеку Матице српске доспела 1841. године, јесте библиотека епископа Платона Атанацковића (1788-1867), после Саве Текелије највећег добротвора српског народа у Војводини и једног од најугледнијих српских интелектуалаца у XIX веку. Она данас садржи 341 дело. Највреднија је лична библиотека Саве Текелије, великог задужбинара и добротвора српског народа са 1984 књиге на 15 језика. Ту је и реконструисана библиотека Текелијанума са 7104 књиге на разним језицима.

Данас се као посебне целине у Библиотеци Матице српске чувају 31 лична библиотека и три библиотеке значајних институција (Српске православне велике гимназије у Новом Саду са око 12000 књига, збирка књига Уједињене омладине српске, као и вредна библиотека Стеријиног позорја).

Од 1998. године у Библиотеци Матице српске је смештена Поклон библиотека Аустрије са око 4000 књига и часописа.

48 Од ових 27 посебних библиотека, седам је купљено, десет представљају поклон блиског рођака власника библиотеке, а десет су легати. Међу овим библиотекама посебну вредност имају: *Библиотека Јоце Вујића (1865-1934)*, *Библиотека Гедоне Дунђерског (1875-1939)*, *Библиотека Мирослава Премруа (1871-1944)*, *Библиотека Димитрија Митриновића (1887-1953)* и *Библиотека Исидоре Секулић (1877-1958)*. Видети и: Станија Глигоријевић, *Библиотеке-легати и посебне збирке Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић” у Београду*, у: Библиотекар (Београд). – Год. 40, бр. 3-4 (1988), стр. 33-41; Александра Вранеш, *Библиотеке-целине (на примеру Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић”)*, у: *Високошколске библиотеке*, Београд – Бања Лука, 2004, стр. 164-174.

49 Посебне библиотеке у Библиотеци САНУ су различитог садржаја, са око 50000 свезака. Највећи број ових посебних библиотека су легати који су примљени тестаментом или поклоном наследника, а само изузетно Библиотека је извршила откуп. Видети и: Татјана Филиповић-Радулашки, *Посебне библиотеке у Библиотеци Српске академије наука и уметности*, у: Библиотекар (Београд). – Год. 41, бр. 3-4 (јул-децембар 1989), стр. 59-65.

Често се у пракси јавља проблем прецењивања или потцењивања вредности приватне библиотеке, нарочито ако је поклонодавац или понуђач за откуп неко од наследника. У тим случајевима једино је меродавна реч библиотекара.

Посебне библиотеке целине у стварању – Код нас је редак случај, а у свету устаљена пракса, да донатор још за живота завешта комплетну приватну библиотеку некој значајној културној установи.

Најпре се резервише простор за смештај и чување збирке и од тог тренутка успоставља се тесна сарадња са библиотекарском-водителем библиотека-целина. Затим се установи инвентарска књига и посебна сигнатурна одредница – ПБ (посебна библиотека) или БЦ (библиотека целина) са бројевима или иницијалима донатора, тако да профил овакве библиотеке власник формира постепено, докупљивањем или накнадним додавањем појединачних примерака из своје збирке коју ће касније у целини завештати. То су тзв. *посебне библиотеке целине у стварању*.⁵⁰

Стручни и научноистраживачки рад на библиотекама целинама – Стручни третман легата битно одређују два фактора – стручни кадрови и финансијске могућности, а обавља се у више фаза:⁵¹

1. увођење у материјални инвентар;
2. преглед, сређивање по формалним групама⁵² и физичка обрада;
3. увођење у инвентар под посебном сигнатуром (свака библиотека целина има своју посебну инвентарску књигу);
4. каталожка обрада, редакција и формирање каталога (ауторског, предметног, евентуално и стручног, ако се за њим укаже потреба, као и низ специјалних каталога и картотека, у зависности од садржаја и структуре конкретне библиотеке целине);
5. дефинитивни смештај и чување (у одговарајућем простору) и
6. давање на коришћење и други облици презентовања.

Приликом коначног уобличавања библиотеке целине може доћи до појаве дупликата и мултипликата, тј. јављања једне исте публикације у два или више примерака, на шта се мора обратити пажња приликом селекције. То исто важи

50 | Занимљив је пример књижевника Милорада Павића: „ [...] Павић је свој пут до звезда сам остварио. Као што је сам остварио и свој музеј у коме су његове књиге, његови рукописи, кореспонденција, слике драгих сликара, породичне реликвије... Сву своју књижевну заоставштину завештао је родном граду. Легат Милорада Павића основала је Скупштина града Београда 1992. године и он се налази у кући у којој писац живи са супругом – Браће Барух 2/1, на Дорћолу” (Радован Поповић, *Први писац трећег миленија : животопис Милорада Павића*, Београд, 2002, стр. 206-207).

51 | Александар Пејовић, *н. д.*, стр. 29-30; видети и: Олга Поповић, *Чување и вођење посебних библиотека*, у: Библиотекар (Београд). – Год. 24, бр. 5 (септембар-октобар 1972), стр. 650-654.

52 | Новине, часописи, зборници, годишњаци, приручници, сепарати, календари, извештаји, дисертације, уџбеници, колекције, серијска издања, публикације на страним језицима, итд.

и за тзв. баналитете. Такође, треба бити врло опрезан и са публикацијама у којима се налазе разне *аутографске белешке* јер све оно што је власник на њима исписивао (лична запажања у виду маргиналија, па чак и подвучени редови) персонализује их и чини архивским предметима.

Често се дешава да библиотека целина садржи вишетомна дела, колекције или периодичку који нису комплетни и у том случају се прибегава изради карто-теке на основу које се може вршити евентуално попуњавање некомплетних наслова (то могу бити оригиналне публикације, фотокопије, ксерокскопије, микрофилмови).

Специфичности и музејски карактер сваке библиотеке целине одређују начин њене обраде, смештаја и коришћења.

Каталожка обрада књижног фонда одвија се у две фазе. Прва фаза обухвата формирање ауторског каталога (који чува и истиче и формалне групе), а друга формирање предметног каталога (и стручног, уколико је потребно). Овај посао могу обављати само изузетно стручни и посвећени библиотечки стручњаци, јер изискује темељан научноистраживачки рад.

Готово по правилу, саставни део оваквог фонда чини и драгоцен *рукописна заоставштина* у виду посвета, екслибриса, бележака на маргинама (примедбе, ближа објашњења, датум и место читања, итд.), коментари на засебним папирима и слично, који пружају огромне могућности за разноврсна истраживања. Након каталожке обраде ових публикација пожељно је фотокопирати све аутографске белешке и формирати збирку фоторепродукција маргиналија и осталих бележака.

Рукописе на посебним папирима такође би требало издвојити као посебну целину и припојити осталој рукописној грађи, са обавезном назнаком у којој су публикацији нађени или на коју се односе. На основу ових извора може се сазнати много о животу, раду, па и личности самог власника библиотеке. Ову рукописну грађу треба средити и све оно што је вредно за националну књижевност, науку и културу уопште треба проучити, коментарисати и приредити за штампу.

За специфичан библиотечки материјал, као што су: рукописи, преписка, архивалије, позивнице, разгледнице, фотографије, фото-албуми, графика, картографске публикације, фонодокумента, музикалије, документациони материјал, стара и ретка књига итд. који се често јављају у једној библиотеци целини, требало би израђивати *специјалне каталоге*, зависно од типа збирке којој припадају.

Паралелно са сређивањем збирке врши се и издвајање оштећених публикација, рукописне и друге грађе за књиговезачку или конзерваторско-рестаураторску заштиту јер власници библиотека често живе у тешким и неадекватним условима, што неминовно изазива оштећења, брже старење и пропадање папира и повеза.

Поглед унапред - Када је завршено сређивање, смештај и обрада библиотека целина, односно формирање лисних и електронских каталога, циљ је испуњен само делимично. Следећи корак је објављивање *штампаних каталога* легата јер ће они у знатној мери проширити круг корисника.

Ови штампани каталози морају имати: *предговор*, са биографијом завештаоца, историјатом приватне библиотеке и начином њеног добијања; затим, основне напомене о самом каталогу, тј. опис поступка стручне обраде легата, уз осврт на његову садржину и вредност; *централни део каталога*, са комплетним библиографским описом сваке јединице; одговарајуће *регистре* (ауторски, насловни, хронолошки, стручни итд.), у зависности од профила поједине библиотеке; *библиографију објављених радова завештаоца* (уколико постоје), итд. Објављивањем штампаних каталога легата библиотеке указују дужно поштовање дародавцима, показујући се достојним баштиницима њиховог духовног наслеђа.

Легат, култни предмет и понос сваке библиотеке, такође представља изванредну основу и посебан изазов за научно проучавање како књижног, тако и рукописног фонда. Пажљивим прегледом треба утврдити која је публикација уникатна, стара и ретка, те би требало заинтересовати издаваче за њихово репринтовање, како би биле доступне већем броју корисника, а уједно и заштићене од пропадања и заорава. Ово је врло важно нагласити, јер данас је тешко или немогуће наћи многа стара издања од непроцењиве вредности.

Стручни кадар – Обрада и вођење библиотека целина је врло сложен и одговоран посао који захтева одговарајућу стручну оспособљеност. Народна библиотека Србије својом систематизацијом послова вођења ових збирки предвиђа два радника - *водитеља збирке (библиотекар редактор) и књижничара*. Њихов главни задатак је стручна обрада књижног фонда легата, док је обрада специфичног библиотечког материјала, који је чест саставни део једног легата, у домену рада водитеља, односно *редактора одговарајућих збирки* (рукописа, старе и ретке књиге, картографије, графике, фотодокумената, фонодокумената, музикалија, документационог материјала).

У случајевима када легат садржи литературу из разнородних научних области, неопходна је сарадња са стручњацима одговарајућих профила на нивоу библиотеке, а често и изван ње (нарочито за рукописни део легата).

Када су у питању библиотеке целине у матичним библиотекама у унутрашњости, неопходно је организовати стручну и научну помоћ сродних институција у граду (музеји, архиви, факултети, заводи за заштиту споменика културе и др.), али и појединаца (професори, историчари, књижевници, новинари, научници, лекари и др.), што зависи од садржаја завештане библиотеке. Понекад ни ова сарадња није довољна, па се треба обратити Народној библиотеци Србије, али и Библиотеци Матице српске,⁵³ Универзитетској библиотеци

53 Библиотека Матице српске остварује изузетне резултате у обради библиотека целина и публиковању њихових каталога у едицији „Каталог легата Библиотеке Матице српске”, покренутој 1995. године. До сада су публиковани каталози три збирке у пет књига: *Библиотека Платона Атанацковића* (1995), *Библиотека Саве Текелије* (1997), *Библиотека Текелијанума, 1* (2001), *Библиотека Текелијанума, 2* (2003), *Библиотека Текелијанума, 3* (2004). Осим тога, Библиотека Матице српске у „Годишњаку Матице српске” редовно објављује приказе легата и личних библиотека које чува у својим фондovima.

„Светозар Марковић”, Библиотеци Српске академије наука и уметности, поготову ако је у питању класификација, стручна и научна обрада, приређивачки и издавачки подухвати на специфичном библиотечком материјалу.

Смештај библиотека целина – Након преузимања и стручне обраде легата, неопходно је решити питање смештаја, чувања и презентирања јавности. Било би идеално да свака од ових библиотека има спомен-собу (посебну или заједничку) или да буде смештена у магацин, односно трезор, што зависи од имена под којим се библиотека води, од *вредности* саме библиотеке и, најзад, од *простора* који стоји на располагању. Према томе, међусобни однос ова три критеријума представља путоказ у решавању овог важног питања, јер спомен-соба дародавца има карактер споменика којим се одаје признање и чува успомена на завичајну личност.

С обзиром на хронични недостатак простора у многим нашим библиотекама, могло би се размишљати о установљењу заједничких спомен-соба, тј. посебних одељења (са изложбеним простором) или музеја легата, где би на једном месту били похрањени сви легати које поседује једна општинска библиотека.⁵⁴

Када су у питању чачански легати, овај проблем је драстично изражен јер није испуњен основни предуслов - постојање посебне зграде Библиотеке. Тренутно су све четири библиотеке целине које се чувају у Градској библиотеци „Владислав Петковић Дис” у Чачку раздвојене у неколико одељења, што је у садашњим условима било једино могуће решење. Две се чувају у посебним ормарима који су такође поклон дародавца.

Библиотеке целине које би биле смештене у магацинима, односно трезорима, имале би истоветан статус и третман као и оне у спомен-собама. Али, има ту и једна необична околност. У великом граду, где је јака концентрација институција културе, чак и уређени и сређени легати често нису атрактивни за ширу јавност. Насупрот томе, у мањим срединама они су често конститутивни елемент културе и препознатљиво обележје града.⁵⁵

54 „У кући-легату професора Јована Ђ. Мирковића у улици Милована Глишића 44, која је, како стоји у тестаменту, 1935/36. године зидана нарочито за Јавну библиотеку, смештени су легати и Дечје одељење Народне библиотеке „Вук Караџић”. У лепо уређеним спомен-собама налазе се легати Јована Ђ. Мирковића, Стевана Глишића, Милена Николића, Милоша и Свете Максимовића, Доре Петани, Душана Симића и Маре Исаиловић” (*Још један фонд доступан читаоцима : обрађен и класификован легат професора Маре Исаиловић / Зорка Караклајић. У: Крагујевачко читалиште. – Год. 10, бр. 20 (април 2005), стр. 10-11).*

У свету су уобичајене *куће легата*, где се на вратима сваке собе налази месингана плочица са натписом да је то соба (амбијент) у којој је стварао одређени уметник.

У Библиотеци САНУ постоји идеја да се при Академији оформи *Музеј српске књижевности*, у коме би на једном месту била похрањена драгоцене заоставштина српских књижевника, као што постоји у Прагу и неким другим светским градовима...

55 Најбољи пример је изванредан легат учитељског брачног пара Миливоја и Божидарке Филиповић, власништво Градске библиотеке у Чачку.

ЛЕГАТИ (БИБЛИОТЕКЕ ЦЕЛИНЕ) И ЛИЧНЕ БИБЛИОТЕКЕ У ЧАЧКУ

Мада је у Чачку, поред легата завештаних институцијама, регистровано и двадесетак богатих личних библиотека још увек у приватном власништву, у проучавању културног живота града легати (библиотеке целине) су ипак остали неуочени и прилично занемарени. Стручни третман имали су само легати у Градској библиотеци „Владислав Петковић Дис”.

У фондове Народног музеја и Међуопштинског историјског архива у Чачку библиотеке целине су доспевале са архивском грађом и музејским предметима по принципу недељивости фондова, али нису имали одговарајући третман, те су најчешће укључивани у општи књижни фонд библиотека ових установа.⁵⁶

Школске библиотеке су такође обогаћивале своје фондове поклоњеним приватним библиотекама (Гимназија, основна школа у Пријевору), као и факултетске (Технички факултет).

Прва библиотека-легат која се спомиње у Чачку припадала је Ђорђу Протићу.

Градска библиотека „Владислав Петковић Дис”

Захваљујући легатима, најстарија установа културе у Чачку, Градска библиотека „Владислав Петковић Дис” (првобитно „Дружество Читања Србско-Славенскиј Новина”, основано јануара 1848) с правом се може сврстати у ред најбогатијих библиотека у Србији.

Са дужним пијететом чачанска Библиотека у својим фондовима чува четири вредна легата, разнолика по величини и садржају, који су дислоцирани у неколико одељења. Постоји идеја да се у будућности, уколико се реши проблем недостатка библиотечког простора, сви легати похране заједно у засебну спомен-собу, односно одељење или кућу легата.

Неопходно је нагласити да поред ових легата, Библиотека чува и друге појединачне поклоне удружења, установа и појединаца – од неколико публикација до комплетних приватних библиотека, али без изричите жеље поклонодаваца да се оне чувају као целине, те су на основу стручне процене ушле у састав општег фонда Библиотеке (Удружење Чачана у Београду, Драгослав Андрић⁵⁷, Ранко Симовић, Драгољуб Вујовић, Михаило Симић, Мара Жунић, Ђорђе Жакула, Јован Новичић, Мирјана Шојић, Јелисавета Суруцић, Мирјана Херцог и многи други).

56 | Изузетак и добар пример стручно обрађеног легата је библиотека проте Вићентија Поповића, најстарија лична библиотека у чачанском крају.

57 | Познати књижевник, преводилац, лексикограф и жаргонограф Драгослав Андрић (1923-2005), рођени Чачанин, поклонио је чачанској Библиотеци током 2004. и 2005. године око 400 наслова из своје личне библиотеке, од којих се највећи део чува у Завичајном одељењу.

Легат Миливоја и Божидарке Филиповић

Биографија легатора – Најстарији и највреднији легат Градске библиотеке „Владислав Петковић Дис” у Чачку свакако је драгоцену библиотеку учитељског брачног пара Миливоја (Равна Гора, 1871 - Чачак, 1941) и Божидарке (Чачак, 1874 – Београд, 1959) Филиповић (сл. 1), која се чува се у Научном одељењу. Велики библиофили, Миливоје и Божидарка оформили су личну библиотеку, јединствену у Србији, која броји око 4000 изванредно очуваних монографских и серијских публикација. Ово културно добро од посебног значаја за српску културу завештано је чачанској Библиотеци 1948. године, али су након тога неке књиге (дела Николаја Велимировића, Фридриха Ничеа, Карла Сфорце, Лудвига Емила...) одлуком тадашњих власти уништене, а део фонда је отуђиван на разне начине. Ипак, највећи део књига је сачуван.

Смештене су у осам застакљених ормара који су такође поклон легатора. Све публикације припадају издавачкој продукцији с краја XIX и почетка XX века и представљају заокружену целину која није проширивана након Миливојеве смрти 1941. године. Легат употпуњују две велике и једна мања урамљена фотографија легатора (сл. 2).

У ову библиотеку Филиповићи су уложили читав свој живот, те је биографија ових добротвора уједно и историјат њихове библиотеке.

Миливоје је учио основну школу у Миланци (1882-1886), пет разреда гимназије у Ужицу (1886-1890), а у Београду завршава Учитељску школу (1891-1894). Божидарка је завршила основну школу и четири разреда гимназије у Чачку, а Вишу женску школу у Београду 1892. године. Од 1893. службује у Приликама, где се 1895. венчала са Миливојем, тада учитељем у Кремни. У јесен исте године одлазе у Катиће, а 1899. у Горњу Добрињу, где ће провести највећи део радног века – 20 година.

Миливоје је учесник Српско-турског (1912-1913), а 1914. и Првог светског рата, када пролази Албанију, Крф, Солун, Кајмакчалан... По завршетку ове српске голготе, враћа се свом учитељском позиву. Од 1919. је школски надзорник за срез пожешки и ариљски, а Божидарка учитељица у Пожеги. Пензионисани су 1926, а наредне године постају житељи града Чачка. Купују кућу у Синђелићевој бр. 10, која и данас постоји (сл. 3). Гости у њиховом дому су знаменита имена српске културе и науке: Јован Цвијић, Љуба Давидовић, Ксенија Атанасијевић, Стеван Јаковљевић, Драгослав Страњакковић...

Као редовни члан Географског друштва од 1923. године, Миливоје шаље материјал са терена за „Српски етнографски зборник”.

Филиповићи неретко путују по свету – у Париз, Цариград, Беч, Будимпешту, Братиславу, Дубровник... Као пензионер, Миливоје са супругом готово сваке године по неколико зимских месеци проводи у Београду, где посећује позоришне представе и друге културне догађаје. Склапа познанства са антикварима и књижарима, код којих углавном набавља књиге и часописе

по унапред припремљеном списку. Потом би их давао на коричење, те се кући враћао са пуним кофером укусно повезаних књига које је набављао по знатно нижим ценама јер је увек био добро информисан о збивањима на књижарском тржишту. Неспорно, био је добро упућен у тајне библиотекарске и библиографске науке.

Миливоје и Божидарка своје деце нису имали, али су деци посветили читав свој живот. Следећи дугу српску традицију добротинства, Миливојевог синовца и синовицу извели су на животни пут, а ишколовали су још најмање шест сиромашних ученика.

Две-три године пред смрт Миливоје интензивно размишља коме да завешта своју библиотеку. Коначно одлучује да је поклони тадашњој Уједињеној књижници и читаоници у Чачку. Његову последњу вољу испунила је Божидарка која је легат предала Књижници 1948. године, „са једином жељом да се завештане књиге не дају на читање ван Библиотеке, већ само у просторијама где су књиге смештене или одговарајућој читаоници.”

Легатар већ шест деценија са дужним поштовањем испуњава ову њихову жељу.

Садржај легата – Заоставштину ових пасионираних библиофила, без које је незамислив било какав научноистраживачки или публицистички рад, чине монографске публикације из области историје, књижевности, политике, медицине, итд., као и серијске публикације од којих добар део припада **старој и реткој књизи**: комплетна едиција *Српског књижевног гласника (стара и нова серија)*, *Годишњица Николе Чупића, Отаџбина, Мисао, Дело, Братство, Нови живот, Српски етнографски зборник (Насеља и порекло становништва, Живот и обичаји народни)*, поједине свеске *Гласника Географског друштва, Киће, Голубице (најстарије публикације у легату, двоброј за 1843-1844)*, *Здравља, XX века, Будућности, Летописа Матице српске итд.*, затим, *Кнежевина Србија, Знаменити Срби XIX века (у 3 књиге)*, четвортотомна *Станојевићева енциклопедија*, као и дела Слободана Јовановића, Драгише Васића, Станислава Кракова, Григорија Божовића, Владимира Велмар-Јанковића, Светислава Стефановића, Владимира Ђоровића, Живана Живановића, Милана Ђ. Милићевића, Ксеније Атанасијевић, Владана Ђорђевића, Николаја Велимировића, Јустина Поповића...

Посебну вредност представљају публикације штампане на српском језику између 1912. и 1918. године и оне се сврставају у ретку књигу, јер их има у веома малом броју. Публикације из XIX века (штампане пре 1867)⁵⁸, којих има приличан број у овом фонду, спадају у стару књигу и такође имају посебан третман.

Све књиге су у црном или браон полукожном повезу, са иницијалима М. Ф. или М. *Филиповић*, утиснутим на хрпту; свака је обележена екслибрисом - печатом са ћириличним словима *Миливој В. Филиповић, учитељ* и својеручним потписом власника. Посебан куриозитет су драгоцене Миливојеве маргиналије

58 | Те године у Кнежевини Србији је укинута забрана употребе Вуковог писма у школама и државној штампарии.

– датуми читања, бројне забелешке и објашњења, као својеврстан упутно-информативни систем и посебан изазов за истраживаче. Читао је и подвлачио редове свуда, чак и у рову, о чему постоје писани трагови. Поједине књиге је ишчитавао по неколико пута, враћајући им се често и као пензионер, те спада у категорију читалаца захвалних за разна социолошка истраживања.

О изузетном Миливојевом познавању библиографске науке сведочи и његов оригинални *Каталог књига* у коме је аналитички, *de visu*, монографске публикације класификовао и систематизовао у 20⁵⁹, а часописе и листове у 50 група, те *Каталог* представља богату библиографску грађу.

Саставни део легата су и неколико сачуваних породичних фотографија, оригинални печат, Миливојеве ратне бележнице, исечци из тадашње штампе, као и копија Божидаркиног рукописа из 1954. године – *Цртице из живота Миливоја и Божидарке Филиповића, бивших учитеља* (оригинал се чува у Међуопштинском историјском архиву у Чачку).

Легат је сређен по систему како га је класификовао сам дародавац и има посебну инвентарску књигу.

Овако сачуване библиотеке целине су изузетно ретке, нарочито у унутрашњости, те легат Филиповића представља један од носилаца културног идентитета и препознатљиво обележје Чачка. Овај књижни фонд, као неисцрпни извор информација, привлачи истраживаче и из других градова Србије. О њему су снимљене бројне радио и ТВ емисије, а објављени су и бројни пригодни текстови.⁶⁰ Легат Филиповића нашао се и на страницама Енциклопедије Југославије, књ. 1 (Загреб, Лексикографски завод ФНРЈ, 1955, стр. 525).⁶¹

59 Педагогија и филозофија, историја Срба и биографија, историја општа и биографија, географија и етнографија, путописи, филологија и историја књижевности, природне науке, лекарска књижевност и хигијена, политичка књижевност, позоришна дела, песништво (оригинално и преводи), лепа књижевност (оригинална и преводи), војна књижевност, књиге о Балканском рату, књиге о Светском рату, разна књижевност, књиге Српске књижевне задруге (43 кола), „Забавник” Српске књижевне задруге, „Поучник” Српске књижевне задруге, списи Вука Стефановића Караџића.

60 Дисов гласник (1973), Градац (1968, 1980), Изворник (1989), Чачански глас (1932, 1968, 1971, 1991, 1997, 2002), Чачанско огледало (1991), Чачанске новине (2006), Глас библиотеке (1988, 1991, 1996), Дисово пролеће (1976, 1989, 1990, 1991, 1999), Расковник (1988), НИН (1992), Бележница (Бор, 2003), као и монографске публикације: Читалишта и библиотеке у Чачку : (1847-1987) (Чачак, 1987), Ратни дневници Ужичана : 1912-1918. (Ужице, 1995), Добриња (Београд, 1995), Прилике, Дубрава и Радаљево (Чачак, 2002), Чачак и Чачани некад (Чачак, 2002), Моравичке школе и учитељи у XIX веку (Ивањица, 2005)...

61 Следећи ову својеврсну професионалну инспирацију и изазов, мр Маријана Матовић од 2005. године интензивно ради на научноистраживачком пројекту израде „КАТАЛОГА ЛЕГАТА МИЛИВОЈА И БОЖИДАРКЕ ФИЛИПОВИЋ”, који ће се састојати из четири целине: уводног дела – биографије дародаваца и историјата њихове библиотеке, детаљног каталогског описа публикација, библиографије, одговарајућих регистара и илустрација.

Пратећи историјат Филиповићеве библиотеке, неопходно је поменути и неколико самосталних изложби његових књига поводом пригодних годишњица, али и бројне друге изложбе које су готово незамисливе без овог књижног фонда.⁶²

Чувајући сећање на ове изузетне добротворе, „Друштво за неговање традиција и обичаја града Чачка” недавно је покренуло иницијативу да се једна улица у Чачку назове њиховим именом.

Легат Јована Давидовића

Биографија легатора - У Завичајном одељењу Библиотеке чува се легат Јована Давидовића (Бањица код Чачка, 1925 – Београд, 1977), службеника из Београда (сл. 4).⁶³

Полиглот, библиофил и колекционар Јован Давидовић завршио је основну школу у Жељевици, гимназију у Чачку, а по окончању средњошколског образовања у ЈНА, уписује германистику на Филозофском факултету у Београду. Рат и болест спречили су га да заврши студије, јер је као шеснаестогодишњак депортован у Немачку. По ослобођењу земље учесник је више радних акција, а похађао је и шестомесечни течај за радио-механичара у Земуну, након чега је, показавши висок степен знања, активиран у ЈНА (1946-1948).

Извесно време је и заточеник Голог отока, а касније се запошљава као службеник у Дому здравља на Врачару, где остаје до смрти 1977. године.

Садржај легата - Овај скромни, а свестрани човек, велики књигољубац, колекционар реткости и старина, скоро цео свој радни век посветио је сакупљању књига. Изузетно талентован за стране језике, поред енглеског, немачког и руског, говорио је и пољски, цигански и есперанто, а био је и представник Југословенског одбора за есперанто у Београду.

Давидовић је организовао читаву мрежу сакупљача, не само у Србији, већ и у иностранству. До књига је долазио разменом са другим библиофилима и откупом појединих примерака и комплетних библиотека. Био је стални посетилац антикварница и колекционарских скупова у Београду и другим местима тадашње Југославије, као и ван земље. Правио је спискове издања која му недостају, назначавајући и награду за доносиоце ових публикација.

Након Давидовићеве смрти, отац Давид, браћа Милутин и Љубо и сестре – Радојка Бошковић из Жељевице и Стојанка Плазанић из Мршинаца, одлучују

62 Односећи се крајње професионално, па и емотивно према највреднијим књигама чачанске Библиотеке, мр Маријана Матовић, библиотекар Научног одељења, архивира комплетну био-библиографску грађу, чинећи је прегледном и доступном свим заинтересованим корисницима.

Такође, постоји комплетан лисни ауторски каталог овог фонда, што га чини брже и лакше претраживим.

63 Детаљнији приказ овог легата видети у: Биљана Николић, *Легат Јована Давидовића*, у: Глас библиотеке (Чачак). - Год. 7, бр. 7-8 (децембар 1996), стр. 50-60.

да Градска библиотека буде легатар његових књига и некњижне грађе. Том приликом, породица Давидовић је увећала овај драгоцени легат поклоном од 60 романа српских писаца у издању „Нолита” (према уговору бр. 607, од 31.10.1979. године, склопљеним између Градске библиотеке у Чачку и породице Давидовић).

Све публикације су смештене у посебним, застакљеним ормарима, такође поклону породице, а, као ретка издања, имају посебан третман (сл. 5).

Легат садржи 1757 монографских публикација, као и бројну периодику и некњижну грађу.

Монографске публикације заступљене су делима из филозофије, религије, друштвених наука, белетристике (домаћих и страних писаца), уз литературу на страним језицима. На свакој публикацији је утиснут печат са ћириличним натписом: *Градска библиотека – Чачак ЛЕГАТ Јована Давидовића из с. Бањице*.

Давидовићева страст као врсног есперантисте и полиглоте било је и сакупљање речника и уџбеника разних језика, чак и народа који су изумрли. У његовој колекцији има их око 150. Највише је издања из бишег СССР, на језицима и дијалектима 60 већих народа и 120 мањих националних група и племена: *Руско-урду речник* (1959), *Свахили-руски речник* (1961), *Руско-хинду речник* (1963) и многи други.⁶⁴

Легат не садржи наслове из области економије, технике и природних наука.

Најстарија књига у легату је *Biblia sacra*, штампана 1592. године у Риму по одобрењу папе Пија IX, затим, *Јеванђеље* (1865) на латинском језику, *Духовно певање старо и ново* (Будимпешта, 1877) на чешком језику, итд. Ова и друга дела из области религије представљају старији део фонда, јер углавном припадају XIX и почетку XX века. Затим, ту су и дела штампана готицом, од којих је најстарија Бајнес Хенрихова *Биографија знаменитих личности* (1838), затим *Немачко-хрватски речник* Богослава Шулека (Аграм, 1860), итд.

Заступљене су и наше издавачке куће – „Српска књижевна задруга”, књижара „Велимир Валожих”, „Тома Јовановић и Вујић”, „Рајковић и Ђуковић” „Мита Стајић” и „Геца Кон”, а са мањим бројем наслова су Матица српска, „Дворска књижара Мите Стајића”, „Ђурђевић Исо”, „Натошевић”, „Славија”, „Просвета” и „Нолит”.

64 У оквиру манифестације „Балкански фестивал језика” (Чачак, 18-21. октобар 2001), у организацији Грађанског парламента Чачка и Есперантске омладине Србије, библиотекари мр Маријана Матовић и Оливера Вуксановић приредиле су запажену изложбу публикација на страним језицима под називом *У почетку беше реч*, са истоименим каталогом.

На овој атрактивној изложби приказане су 264 публикације на 96 језика света – речници, уџбеници, приручници и граматике (најстарији експонат био је италијанско-немачки речник, штампан у Бечу 1811). За овако богат садржај изложбе и каталога најзаслужнији је управо Јован Давидовић и његова јединствена збирка лингвистичке литературе.

Опширно о овој изложби и Давидовићевом богатом речничком фонду писала је и Рада Саратлић у: *Политика* (Београд). – Век први, бр. 32235 (4.08.2003), стр. Б4.

Интересантна су и дела штампана за време Другог светског рата, у издању „Ипроза” и „Југоистока” (1942-1943).

Значајно место заузима и периодика (листови, часописи, алманаси, календари, ревијална штампа), као и публикације за децу. Најстарији је лист *Стармали* (1884), власника и уредника Јована Јовановића Змаја.

Међу часописима са разноврсном тематиком најстарији је Србадија, наставак месечног илустрованог листа за забаву који је најпре излазио у Бечу (1874-1877), а потом у Београду као часопис (од 1881).

Добар део фонда чини колекција разноврсних календара (1855-1966).

Посебну целину чини некњижна грађа (фотографије, разгледнице, позивнице, чланске карте, програми за концерте, позоришне представе и друге свечаности), делимично сложена у албумима различитог формата.

О Давидовићевој свестраности сведочи и колекција музикалија (грамофонске плоче народне, забавне и озбиљне музике).

Публикације се не износе ван просторија Библиотеке и користе се искључиво у Одељењу.

Све монографске и серијске публикације у легату заведене су у посебну инвентарску књигу, урађен је лисни ауторски каталог, а у току је израда аутоматизованог каталога.

На основу овог фонда приређено је више запажених текстова и изложби, а у току су и нова истраживања.

Легат Сенише Пауновића

У оквиру 39. „Дисовог пролећа”, 25. априла 2002. године у Библиотеци је отворена спомен-соба са легатом Сенише Пауновића (Чачак, 1903 – Београд, 1995), дугогодишњег новинара „Политике”, књижевника, књижевног преводиоца и колекционара уметничких дела (сл. 6).⁶⁵ Његови синови Ђорђе и Бранко, уз свесрдно залагање снаје Катарине Пауновић, поклонили су Чачку део очеве библиотеке, као и другу богату заоставштину.

65 Тим поводом је у Уметничкој галерији „Надежда Петровић” у Чачку 26. априла 2002. године приређена изложба *Пером у живот : Сениша Пауновић у књигама, документима и фотографијама*, која је обухватила Пауновићеве књиге и преводе са бугарског и македонског језика, новинске чланке и фељтоне, избор из критике о његовом књижевном раду, као и фотографије, писма и документа, која сведоче о његовом дугом и плодном животном веку.

Легаторима се у име града на дару захвалила потпредседник Скупштине општине Чачак Гордана Церковић, а стихове Исидоре Секулић, са којом је Пауновић имао интензивну преписку, као и са многим другим значајним савременицима, читао је Милорад Лазовић. О Сениши Пауновићу с пијететом је говорио добар познавалац његовог стваралаштва, Радован Поповић, новинар и уредник „Политике”.

Аутор изложбе и пратећег каталога је Марија Орбовић, библиотекар саветник Завичајног одељења, која је приредила и бројне текстове о овој занимљивој личности.

Биографија легатора – Синиша Пауновић рођен је 1903. у Чачку (ул. Курсулина бр. 4). У родном граду завршава основну школу и гимназију, где сарађује у школском листу „Полет”. У Београду се 1922. уписује на Грађевински факултет, али након две године успешних студија напушта факултет и потпуно се посвећује писању. Као сарадник „Политике”, а од 1926. и стално запослени новинар, упоредо студира историју и књижевност на Филозофском факултету, где је и дипломирао 1933. године. Годинама је пратио збивања у култури и просвети, не само у Београду, већ и у Земуну и Панчеву, да би потом постао повремено или стални дописник из иностранства, највише из Бугарске, где га је затекао почетак Другог светског рата.

У немогућности да се врати у земљу нашао се најпре у Русији, да би затим преко Турске и Сирије стигао у Палестину, у Јерусалим, где се придружује избегличкој краљевској влади, у нади да ће стићи до Лондона. Међутим, интерниран је на југ Африке, у Кејптаун, где остаје до краја рата.

О том периоду свог живота у аутобиографским белешкама записује: „Ту сам провео три и по године живећи од избегличке помоћи, која је била мања или већа, али никад довољна за живот, и од келнерисања (илегално) у једном полу-црначком бару, у хотелу где сам и становао.”

По завршетку рата вратио се у Југославију и, на предлог директора „Политике” Владислава Рибникара, поново је у својој редакцији, као уредник рубрика *Београдска хроника*, *Из старог Београда*, *Ви нитате*, *Међу нама*. Осим уредничког посла, Пауновић је као новинар пропутовао читаву Европу, Африку и део Азије о чему сведоче занимљиви путописи и други текстови.

Прву књигу „Из кутова душе” објављује 1927, а потом још 15 књига; приредио је девет, а са бугарског превео 22 публикације. Значајна Пауновићева дела су: *Пуста земља*, *Србија које нема*, *На раскршћу*, *Они и ми*, *Писци изблиза*, *Добрица Милутиновић говори*, *Бора Станковић* и *Бранислав Нушић иза завесе* и друге... У рукопису који је породица поклонила Библиотеци налази се неколико збирки песама⁶⁶, документарне грађе и записа.

Као пасионирани колекционар уметничких дела, у породичној кући у Београду 1956. године отвара „Малу галерију Синише Пауновића” коју чини око 3000 експоната – слика, потписаних и непотписаних скица и цртежа познатих и непознатих ликовних уметника, распоређених у шест збирки: *Академци*, *Наивци*, *Моји бугарски сликари*, *Цртежи*, *Графике* и *Скулптуре*. Посебну реткост представља збирка слика страних уметника, мада је колекција првенствено преглед српског сликарства XX века, које чине знаменита имена: Петар Лубарда, Надежда Петровић, Мића Поповић, Богић Рисимовић Рисим, Милић од Мачве, Сава Шумановић...⁶⁷

66 | Чачанска Библиотека је у сарадњи са потомцима Синише Пауновића 2003. године, поводом стогодишњице његовог рођења, у својој завичајној едицији „Врела” објавила избор из Пауновићеве објављене и необјављене поезије. Књигу је приредио Радован М. Маринковић и назвао је њеним првим насловом „Присени”.

Лично је познавао многа највећа имена наше књижевности и уметности.

Садржај легата – Ова изузетно вредна збирка смештена је у засебној просторији у склопу Одељења периодике (сл. 7), дочаравајући амбијент у коме је стварао њен власник. Садржи око 1000 књига на српском и изабрана дела на бугарском језику са посветама писаца⁶⁸, као и мањи број домаћих наслова преведених на енглески, бугарски и мађарски.

Део књижног фонда чине и едиције „Српски писци између два рата”, „Српска књижевност у сто књига” (треће издање), „Страни писци”, комплети дела Чехова, Толстоја, Балзака, итд.

Обимну Пауновићеву књижевну заоставштину чине песме, приповетке, путописи, романи, есеји, документарна проза, дневничке белешке, биографски записи... Заљубљеник у ликовну и позоришну уметност, пасионирано је писао о сликарима и вајарима, али и великанима српског глумишта (Добрици Милутиновићу, Љубинки Бобић, Мати Милошевићу, Миливоју Живановићу и другима), као и о драмским писцима (Бори Станковићу, Браниславу Нушићу).

Посебно су значајни рукописи објављених књига (роман „Србија које нема”), али и дневник који је водио читавог живота, а на основу кога су настали рукописи – о Иву Андрићу, Исидори Секулић, Вељку Петровићу, затим, „Кад су летеле камилавке”, „Даљинар” и други.⁶⁹

Збирку фотографија чини око 2000 фотографија разних личности из света културе, уметности и политичког живота (1930-1995).

Око сто писаца и новинара су својеручно исписали текст или песму са посветом (дедикацијом)⁷⁰, што чини драгоцену збирку туђих рукописа.

Богата преписка са нашим и страним писцима, уметницима и другим културним посленицима броји више од 1000 писама, насталих од 30-тих до 90-тих година прошлог века.

67 Такође поводом стогодишњице Пауновићевог рођења, 23. августа 2003. године у Уметничкој галерији „Надежда Петровић” у Чачку отворена је изложба на којој су представљена 82 изабрана дела 63 југословенска аутора XX века, преузета из *Мале галерије Сенише Пауновића*.

Аутори изложбе и прагећег каталога, кустоси Драгана Божовић и Мирјана Рацковић, припремиле су јединствен избор дела са класичним ликовним темама.

Тим поводом породица Пауновић је Галерији поклонила збирку цртежа Пјера Крижанића.

Занимљиво је да је и сам Пауновић, осим излагања радова из своје колекције зачете још 1923. године, организовао самосталне и групне изложбе академских уметника.

68 Део књига на бугарском језику поклоњен је Димитровграду.

69 Међу рукописима Сенише Пауновића пронађена су и његова сећања на првих педесет година свог живота, која је Марија Орбовић приредила као фељтон, објављен у *Чачанском гласу* у 6 наставака (19.04-31.05.2002).

70 Дедикација (лат. *dedicatio*) – *посвећивање, посвета; поклањање, завештавање*.

Саставни део легата чине и радни сто, столица, четири писаће машине из појединих периода Пауновићевог стваралаштва, полице, неколико слика, биста и други лични предмети.

За Пауновићев легат је припремљена инвентарска књига, па тек предстоји његова стручна обрада.

Вредно је споменути и да су децембра 2002. године ризнице Народног музеја у Чачку постале богатије за педесетак предмета у власништву породице Пауновић (делови народних ношњи, девојачке спреме и декоративног текстила за покућство), а половином августа 2003. за још неколико стотина експоната. Највећи део предмета, које је поклонила Катарина Пауновић, припао је етнолошкој збирци⁷¹: позоришни двоглед из 1930. године, зидни сат стар више од 200 година, будилник „векерица”, колекција џепних сатова, табакере, дамски огртач и ташница од пауновог перја за балове с почетка XX века, велики број необичних предмета и посуда за покућство, сребро, порцелан, стари апарати, разгледнице, фотографије, нумизматичка и филателистичка збирка, примерци одеће из шездесетих година прошлог века...

Планирано је да у знак захвалности сви предмети буду уобличени у легат Катарине Пауновић и изложени јавности у некој од сталних поставки Народног музеја.

Легат Мишела и Наташе Берте

Једина посебна библиотека чији дародавци нису завичајно везани за Чачак је поклон брачног пара Мишела и Наташе Берте (сл. 8), из пријатељског града Тонона⁷² у Француској.⁷³

Када је 1972. године Културно-уметничко друштво „Дуле Милосављевић” из Чачка гостовало у Тонону⁷⁴, том приликом је брачни пар Берте поклонио граду Чачку око 2500 књига из своје библиотеке, махом савремених класика на француском и руском језику. Дародавци су библиотеку уручили Милану Илићу, председнику Друштва и представнику града Чачка, који је, по повратку са турнеје, поклон званично предао Градској библиотеци у Чачку.

71 Катарина Пауновић, професор и аутор бројних уџбеника биологије, уступила је и личну палеонтолошку збирку Археолошком одељењу Народног музеја. Најстарији и најатрактивнији предмети су: рог праисторијског говечета нађен на ушћу Мораве у Дунав, лобања јелена стара 800 000 година са истог локалитета, окамењене речне шкољке са обала Дунава, колекција минерала...

Поред тога, поклонила је чачанској Библиотеци неколико стотина књига из области биологије, хемије, медицине, педагогије, психологије, књижевности, уметности, спорта, географије...

72 Француски градић Тонон са око 25000 становника налази се на тромеђи Швајцарске, Италије и Француске, у самом подножју Савојских Алпа.

73 Чланак Милана Ђоковића *Драгоцен поклон* објављен је у „Чачанском гласу”. - Год. 41, бр. 31 (11.08.1972), стр. 6.

74 На основу одлуке о успостављању пријатељства између Чачка и Тонона, донете 1. октобра 1968. године, поводом Дана ослобођења Чачка.

Овај посебан фонд стране књиге садржи углавном белетристику (на пример, сабрана дела Антона Павловича Чехова у 12 томова на руском језику), класична дела (Вилијема Шекспира на француском језику), популарну литературу, филмоване романи и сл.

Због недостатка простора налази се у Одељењу за стручну обраду књига. С обзиром да Библиотека није формирала Одељење стране књиге, овај књижни фонд је само делимично класификован и углавном није доступан корисницима.

Расформирани легати

Легат Зарије и Радмиле Јанчић

Градска библиотека је поседовала још један легат чији су дародавци Радмила (Александрић) Јанчић (1925-1996) из Београда и њен супруг Зарија (умро 1992), обоје велики библиофили (сл. 9).⁷⁵

Биографија легатора – Радмила Јанчић рођена је 1925. године у Мојсињу. Положила је Виши течајни испит у Женској гимназији у Чачку 1945. године, а потом завршила учитељску школу. У Београду започиње студије економије, које није завршила. Удала се за Зарију Јанчића, машинског инжењера, родом из Лопатња код Осечине.

Радмила је до пензионисања радила као комерцијалиста, а супруг Зарија био је руководиоца на железници.

Неколико година после мужевљеве смрти Радмила је брижно чувала заједничку библиотеку, а потом, 1995. године одлучила да је дарује Градској библиотеци у Чачку. Посредници у примопредаји поклона били су, поред културних посленика из Чачка и чланови Удружења Чачана у Београду.

Радмила Јанчић преминула је 1996. године у Београду и сахрањена је на Централном гробљу.

Садржај легата – Поклоњено је око 400 књига у тврдом, углавном кожном повезу. Махом су у питању комплети сабраних дела домаћих писаца: Добрице Ћосића, Стевана Јаковљевића, Јована Дучића, Славомира Настасијевића, Петра Петровића Његоша, Бранислава Нушића, Ђуре Јакшића, Десанке Максимовић, Бранка В. Радичевића, као и страних: Луиса Бромфилда, Перл Бак, Вилијама Фокнера, Ернеста Хемингвеја, Лава Николајевича Толстоја, Фјодора Михајловича Достојевског, сестара Бронте, Арчибалда Кронина, итд.

Легат Јанчићевих такође се налазио у Завичајном одељењу, у застакљеном дрвеном ормару, поклону дародавца.

Стручна обрада овог фонда окончана је тек пре неколико година, када је, према процени Стручног већа Библиотеке, легат утопљен у општи књижни фонд.

75 | Опширније видети у чланку Радована М. Маринковића: *Драгоцен дар Радмиле Јанчић*, у: Чачански глас (Чачак). – Год. 63 (28.11.1995), стр. 10.

Легат Александра и Миленије Хаџипоповић

Биографија легатора – Према уговору сачињеном 22. јануара 1996. године, Градска библиотека преузима породичну библиотеку од Миленије-Нене Хаџипоповић (1905-2001)⁷⁶ из Београда, супруге пок. Александра-Леса Хаџипоповића (1905-1995)⁷⁷ (сл. 10).

Миленија је била секретар Медицинског факултета у Београду, а Александар Хаџипоповић је службовао у више судова. Између осталог, био је судија Врховног суда Србије. Сарађивао је у неколико стручних часописа и аутор је неколико монографија. Рођени Чачани и чачански ђаци, Хаџипоповићи су пожелели да се на овај начин одуже родном граду, а у примопредаји легата посредовало је Удружење Чачана у Београду.⁷⁸

Библиотека је примила на себе обавезу да ове књиге, заједно са урамљеним фотографијама легатора, савесно чува у једном од одељења. Због недостатка простора, легат је неколико година био смештен у Одељењу периодике. На застакљеном ормару са књигама, који је такође њихов поклон, постављена је месингана плочица са натписом: *Легат Миленије и Александра Хаџипоповића*.

Садржај легата – Овај посебан фонд садржавао је 584 публикације, претежно монографске, нешто мање периодичу и референсну литературу. Посебну сферу интересовања власника представљале су углавном друштвене науке - историја, право, политика, економија, марксизам и, донекле, наша и страна белетристика, те су се у легату могли пронаћи *Мала енциклопедија Просвета*, прво издање *Enciklopedije Jugoslavije* у 8 томова, едиција *Велики романи*, дела Весе Чубриловића, Мирка Божића, Оскара Давича, Недељка Јешића, Миодрага Поповића, Густава Крклеца, Братка Крефта, Јосипа Видмара, као и страних писаца - Золе, Хајнеа, Кронина, Горког, Толстоја, Чехова, Чернишевског, Плеханова...

Известан број књига је из предратног и ратног периода, те спадају у ретку књигу.

Већина публикација има печат са ћиричним натписом *Александар Хаџипоповић*, а поједини примерци, на пример, „Грађански законик за Краљевину Србију” (Београд, 1939) - *Адвокат Александар Хаџипоповић Лазаревац*. На насловној страни књиге „Историја СССР” (Београд, 1945) латиницом је исписана посвета: *Drugi Aci drugovi iz Lazarevca Jela*, те се и на основу ових писаних трагова може сазнати доста биографских детаља о дародавцу.

Стручно веће Библиотеке је проценило да ни овај легат не треба чувати као посебну целину, те је утопљен у општи књижни фонд.

76	Миленија Хаџипоповић је ћерка познатог чачанског учитеља Савка Филиповића из Котраже.
77	Александар Хаџипоповић био је ђак чачанске Гимназије (матурирао 1923/24).
78	Видети: Ч. Г., <i>Дар Хаџипоповића : још један легат у Градској библиотеци</i> , у: Чачански глас (Чачак). – Год. 64, бр. 20 (17.05.1996), стр. 7.

Легат Гојка - Мића Мићовића

Градска библиотека 1996. године добија на поклон импозантну приватну библиотеку пок. Гојка - Мића Мићовића (1956-1996), са жељом његових родитеља др Гојка (1921-1999) и др Добриле (1923-2003) да поклоњеним књигама сачувају успомену на рано преминулог сина.

Легат садржи 1574 публикације, које сведоче о зналачком одабиру и истанчаном књижевном укусу власника – дела домаћих класика: Тишме, Ћосића, Селенића, Киша, Попе, Црњанског, Михаиловића, Булатовића, Капора..., као и страних: Достојевског, Шекспира, Балзака, Сартра, Гетеа, Хесеа, Адлера, Јунга, Дарела, Зилахија, Солжењицина, Кастанеде и других. Велики је број антологија, стручне литературе из области уметности и медицине, затим, лексикона, речника, енциклопедија, итд.

Посебно су значајна стара и ретка издања, на пример „Predavanja Aleksandra Egersdorfera o randektama, sv. I” (Zagreb, 1915), итд.

На свакој књизи налази се екслибрис власника – печат на коме је латиницом исписано *Mića Mićović Čačak*.

Међутим, будући да Мићовићеву библиотеку углавном чини новија белетристика, ова збирка се не чува као целина, већ је утопљена у општи књижни фонд Библиотеке.

Легат Милоша и Милке Минић

Милош (1914-2003) и Милка (Јанковић) Минић (1915-2002), такође рођени Чачани, поклонили су чачанској Гимназији стотинак публикација, углавном историјско-политичког садржаја.

Сличне тематике је и велики број књига поклоњених Градској библиотеци. Међу њима посебно је занимљива изузетно ретка *Велика совјетска енциклопедија (Москва, 1949-1960)* у 53 тома на руском језику. На свим публикацијама налази се екслибрис, тј. печат четвртастог облика са текстом: *Из библиотеке Милке Јанковић-Минић и Милоша Минића*.

Све публикације су саставни део општег књижног фонда.

Чачанска Гимназија

Библиотека Јеротија Новитовића

У истраживању најзначајнијих поклон-библиотека у Чачку незаобилазна је и библиотека професора Јеротија Новитовића и завештање породице Радовић, обе у власништву чачанске Гимназије.⁷⁹

Јеротије Новитовић (1873-1953) (сл. 11), професор математике, физике и немачког језика у чачанској Гимназији од 1906. године до Другог светског рата и директор од фебруара до септембра 1920. године, поклонио је школи 395 књига, часописа и брошура, као и стилску витрину са угравираном плочицом *Поклон-библиотека Јеротија Новитовића*.

На жалост, витрина је некоме уступљена, а књиге се не чувају као целина, већ су ушле у општи књижни фонд гимназијске библиотеке према захтевима савремене школске наставе.

Публикације из Новитовићеве библиотеке углавном спадају у стару књигу из области историје, математике и немачког језика. На појединим примерцима налазе се маргиналије и потпис Јеротија Новитовића.

Међу најстаријим публикацијама су *Србија и Русија* Нила Попова (Београд, 1870), *Историја умнога развића Јевропе, I део* од Ц. У. Дрејпера (Београд, 1871), *Моралне и политичке искрице из словенске историје* Матије Бана (Београд, 1888), итд.

Библиотека Маргите Радовић

Најзначајнији дародавац библиотеке чачанске Гимназије је Маргита Радовић (1892-1959) (сл. 12), ћерка проте Михаила Радовића, најистакнутији професор српског језика и књижевности у историји те школе. Даривала је највећи део породичне библиотеке у којој је знатан број књига њеног брата Огњена Радовића.

Маргита Радовић службује у овој установи од 1923. до 1953. године, а од 1945. до пензионисања је директор Женске гимназије. Организује и рад других књижница у Чачку, активно учествује у раду Ђачке дружине „Рајић” и на друге начине популарише књигу и књижевност, те је била и један од најистакнутијих библиотекара у Чачку пре и после Другог светског рата. Активна је и у Колу српских сестара. Поред тога, један је од иницијатора оснивања и први руководилац Међуопштинског историјског архива у Чачку.

Завештана библиотека пренета је у Гимназију 1960. године.

Данас се не зна тачан број дарованих дела, али их је свакако било преко 600. На неким књигама утиснут је печат *Из библиотеке-завештања покојне*

79 Видети: Милован Урошевић, *Библиотека Чачанске гимназије*, у: Глас библиотеке (Чачак). – Год. 8, бр. 9 (децембар 1997), стр. 40-49.

Маргите Радовић бившег директора Женске гимназије у Чачку, на другима је само потпис.

На више књига на страним језицима је потпис Огњена Радовића, професора немачког језика у чачанској Гимназији (1941-1944), касније вишег предавача на Катедри за немачки језик Филолошког факултета у Београду и врсног преводиоца. На појединим примерцима је и потпис брата Момчила Радовића, магистра фармације. Не зна се да ли су неке књиге припадале Марги-тином братанцу, књижевнику Душану-Душку Радовићу, најпознатијем члану ове интелектуалне породице.

Легат Маргите Радовић садржи низ ретких и значајних књига из разних области – скоро сва кола Српске књижевне задруге до Другог светског рата, старе уџбенике, књижевне критике и језичке студије.

Постоји иницијатива да се једна од улица у Чачку назове именом Маргите Радовић.

Основна школа „Божо Томић” у Пријевору

Легат Милутина и Данице Богосављевића

Захваљујући племенитости два књигољупца и добротвора, Основна школа „Божо Томић” у Пријевору под својим кровом чува вредан легат – поклон Милутина (1895-1985) Богосављевића, родом из овог села, и његове супруге Данице (1900-1970).⁸⁰

Милутин Богосављевић за време Првог светског рата са српском војском прелази Албанију. После рата уз рад завршава седам разреда гимназије. Био је и преводилац са енглеског језика који је научио радећи у филијали једне енглеске фирме. Његови штампани преводи такође су део легата.

Школа чува и уредно сређену документацију легата, као и скоро сву дугогодишњу преписку између Милутина Богосављевића и директора школе, Раденка Пешића, која датира од 1962. године. Формирање легата, као и упоредна преписка, трајали су неколико година. На основу прецизне евиденције, закључује се да су књиге постепено пренешене из Београда у Пријевор. За то време Даница и Милутин непрестано увећавају своју библиотеку.

Упоредо са настајањем легата, Милутин је 1962. године, у спомен на родитеље, основао и *Фонд Јелисавке и Миленка Богосављевића, бивших из Пријевора*, из кога су набављане књиге и додељивана награда најбољем ученику школе. Међутим, фонд је угашен 1983. године.

Супруга Даница, рођена у Винковцима, значајно је допринела стварању породичне библиотеке. Репродукција слике „Сеоба Срба” Паје Јовановића из њене родне куће такође је у саставу легата. После њене смрти, Богосављевић

80 | Опширније у тексту Снежане Планић *Легат Богосављевића у Пријевору*, у: Глас библиотеке (Чачак). – Год. 6, бр. 6 (децембар 1994), стр. 21-25.

Мр Маријана МАТОВИЋ

оснива још један новчани фонд – *Фонд Данице-Дане Богосављевић при Основној школи „Божо Томић” у Пријевору*, из чијих су средстава куповане књиге за најбоље ученике.

Обоје су сахрањени у породичној гробници у Пријевору.

Богосављевићев легат садржи 919 књига – 770 на српском и 149 на енглеском језику. Према годинама издања, овај књижни фонд може се хронолошки поделити на два дела – старији, који чине књиге набављене између два рата и новији, у коме су књиге из времена после Другог светског рата.

Највећи је број наслова из области књижевности (око једне трећине), затим из историје, а знатно мање из филозофије, психологије, уметности и медицине.

Најстарија књига је *Мемоари* проте Матије Ненадовића, које је објавио његов син Љубомир, а штампала Државна књигопечатња 1867. године.

Технички факултет у Чачку

Заоставштина Драгомира Чворовића

Библиотека Техничког факултета у Чачку са релативно скромним књижним фондом од око 6790 наслова, односно 10000 публикација (од којих је око 50 на страним језицима), континуирано увећава свој фонд куповином, разменом са другим високошколским установама, али и поклонима установа и појединаца.

Библиотека је 3. децембра 2002. године обогатила свој фонд са 83 књиге и 43 стручна рада из области електротехнике које је, као заоставштину свог покојног стрица Драгомира Чворовића (1925-2001), електроинжењера, даровао Слободан Чворовић.

Међу поклоњеним књигама су и ретка енциклопедијска издања, уџбеник *Основи електротехнике* (1948), затим књига Драгише Ивановића, професора Техничког факултета у Београду и родоначелника модерне електротехнике, објављена 1947. године итд.

Поред заоставштине Драгомира Чворовића, међу књигама дарованим овој високошколској библиотеци је и легат др Станимира Фемпла који садржи 415 различитих публикација, претежно из области математике, астрономије и других сродних наука, затим, 247 књига на руском и 42 на српском језику инжењера Часлава Тодоровића, а 73 књиге су поклон породице др Миливоја Бозина.

Многе књиге су поклон професора Техничког факултета, а дародавци су и Народни музеј и Градска библиотека у Чачку, универзитети у Крагујевцу и Подгорици и други.

Народни музеј у Чачку

У библиотеци Народног музеја сачувана су многа уникатна стара и ретка издања, каквих нема у другим књижним фондovima у Чачку.

Најзначајније су библиотека целина проте Вићентија Поповића и библиотеке Милисав Протића, жежевичког свештеника и Алексе Станојевића, професора, које су утопљене у општи фонд.

Библиотека проте Вићентија Поповића

У стану проте Михаила Поповића у Чачку 1974. године евидентирана је по много чему необична породична библиотека са око 1000 публикација, изузетно значајна за културну историју града.⁸¹

Њени творци били су: поп Радован (око 1760 – Жежевица, 1820), поп Симеон, поп Јосиф, студент београдског Лицеја Коста (Жежевица, 1842 – Чачак, 1864), прота Вићентије (Жежевица, 1832 – Жежевица, 1917), прота Милан (Жежевица, 1869 – Жежевица, 1936), учитељ Милош (Жежевица, 1869 – Чачак, 1955) и прота Михаило Поповић (Жежевица, 1902 – Чачак, 1985), 105. свештеник из лозе Поповића од XVI века. Након његове смрти књижни фонд је три пута прегледан, а затим је 1997. године у Народни музеј пренето 967 књига и часописа, насталих између 1755-1984. године. Са осталим музејским предметима овај драгоцен фонд постао је део збирке Одељења за историју.

Заступљена је литература из историје, теологије, филозофије, педагогије, књижевности и пољопривреде. Њен највреднији део су издања до 1867. године - 202 наслова са укупно 241 примерком старе и ретке књиге.

Најстарија књига у библиотеци је *Празнични Минеј* (Венеција, штампарија Божидара Вуковића, 1536-1538), вероватно и најстарија штампана књига у Чачку, а тренутно се налази у сталној музејској поставци у конaку господара Јована Обреновића. Поповићев фонд располаже и са другим ретким издањима штампаним у Чачку, ретким издањима из историје Србије у XIX веку, великим бројем издања Српске књижевне задруге, итд. Међу књигама су откривени и примерци који нису регистровани ни у најновијој *Српској библиографији : књиге 1868-1944* (Београд, 1989-1998).

81 | Подаци о библиотеци проте Вићентија Поповића добијени су од Радивоја Бојовића, вишег кустоса Народног музеја у Чачку, који већ неколико година истражује историјат познате свештеничке породице Поповић из села Жежевице, а уједно припрема и каталог овог драгоценог фонда.

Мр Маријана МАТОВИЋ

Прилози

НМЧ, 1956, грађа

Писмо Народног музеја у Чачку професору Алекси Станојевићу, Београд,
Бр. 230, 8. јун 1956.

[...] разматрали случај откупа Ваше библиотеке. Она би као целина за нас била врло драгоцене и заузима била посебно место у нашем Музеју [...] финансијске потешкоће [...] нисмо у могућности да Вам је одмах откупимо [...] можда још крајем ове године.

Народни музеј, Чачак

Улазна књига, I

446-494. Појединачни бројеви листова из заоставштине Јеврема Обреновића из Пшаника.

Рудничанин (1893), *Драгачево* (1925, 1926)

Таково (1892, 1893, 1894, 1896)

издања В. Пелагића, С. Марковића

Протоколи Народне скупштине

Политика 1929

Млада Србадија 1871

Раденик 1871

Јан Хус, Чачак 1898

С. Марковић *Србија на Истоку*, Нови Сад 1872

НМЧ, 1952, грађа

Писмо свештеника Милисави Протића Савету Музеја, Жежевица 17.9.1952.
(деловодни број 4/17.9.1952).

По сугестијама стручњака и позваних руководиоца Музеја и Градске библиотеке у Чачку, пре три месеца, поставило се је питање откупа моје библиотеке за рачун горњих установа [...] У том смислу у циљу, износим кратку класификацију по групама моје библиотеке, која би као нужна дошла у обзир за горње установе:

- 1) Од антика и необично ретких књига имам 76 – седамдесет шест дела. Међу њима има рукописних књига, првих штампаних српских књига и других дела која се тешко могу данас набавити (од XVI – друге пол. XIX века).
- 2) Из области архитектуре, монографија и уметности имам 21 двадесет једно дело (све ретка дела).

- 3) Од библиографских дела имам 7 ретких дела.
- 4) Из области биографских дела и споменица имам 67 – шездесет седам дела.
- 5) Из области етнологије 27 дела.
- 6) Из области историје 92 дела.
- 7) Лексикона и речника 6.
- 8) Сабрана дела М. Ђ. Милићевића (без *Поменика*) у 20 дела.
- 9) Наука – 16 дела. Сва дела су веома значајна.
- 10) Из области политичких и друштвених наука 59 дела. Већина у своје време излазила је илегално и данас су махом недоступна.
- 11) Право - закони, 14 дела.
- 12) Путописи – 29 дела. Готово све је сабрано из ове области што је изашло у српско-хрв. – штампи.
- 13) Философија, педагогика и естетика – 54 дела.
- 14) Разно (музејска грађа, литература на страним језицима и др.), такође врло ретко у 40 дела, и
- 15) Жичка библиотека (излазила у Чачку од 1919-1935. г.) у 213 књига, свезака и др.; све што је изашло.

[...] Дела има 549 у 906 књига.

Свега пет дела поратног су издања, али се односе на потребе Чачка.

Изузев дела философске, правне и научне групе, сва остала дела везана су за Чачак или ужу и ширу његову околину, а нарочито за музејске раднике и историју.

Готово сва дела која су овде набројана, не само да не постоје у многим библиотекама, већ иста у својим библиотекама Чачак нема [...].

Међуопштински историјски архив у Чачку

Међуопштински историјски архив располаже са три породична и 28 личних фондова, добијених углавном поклонима, ређе откупом: „То су фондови политичара, просветних и културних радника, новинара, свештеника, трговаца и занатлија, чија је делатност трајала на подручју Архива у деветнаестом и двадесетом веку. По обиму нису велики (нарочито лични фондови) и често су непотпуни, али, садрже значајне податке за многе гране науке и зато су неопходни као допуна фондовима који су настали радом институција.”⁸²

Лична библиотека ђака и професора чачанске Гимназије **Алексе-Аџа Станојевића** (р. 1865), ученика Јеротија Новитовића, добијена је као поклон, пре свега захваљујући Маргити Радовић. Станојевић је у Чачку предавао физику, хемију, минералогiju са геологијом, географију, француски језик, алгебру и геометрију. Пре Првог светског рата био је председник Удружења Чачана у

Београду, а после рата референт у Министарству просвете. На том положају је и пензионисан 1924. године.⁸³

У овом фонду, између осталог, налази се и *Споменица чачанске Гимназије Драгомира Поповића* из 1939. године, *Библиографија Михаила Станојевића*, (брата Аца Станојевића) из 20-тих година прошлог века, *Библиографија часописа „Учитељ”*, итд.

Фонд је разбијен, утопљен у општи фонд и класификован по УДК систему.

У Архиву је и део књижног фонда професора **Јеротија Новитовића** (нпр. уџбеници физике). Највећи део фонда (нпр. часопис „Дело”) припадао је **Раду Плазенићу** (1870-1945) из Губереваца, председнику Окружне скупштине у Чачку. Један део његовог фонда се и данас налази у Губеревцима.

Ту се налази и део личне библиотеке **Маргите Радовић**, тадашњег в. д. управника Архива, која је, поред историјских докумената, прикупљала старе и ретке књиге. Као сваки посвећеник, била је гост у домовима многих старих чачанских породица, како у Чачку, тако и у Београду.

Најбогатија је библиотека **Милојка Ђирјаковића** (1888-1975), сељака-политичара, судије Окружног суда, носиоца Споменице 1941, која има статус фонда јер поседује своју архивску грађу (архивски фонд и библиотечка грађа), те *не може да буде збирка (колекција)*.

Ове три кутије докумената (највише из области политике и, нешто мање, белетристика) чувају се као целина, смештена у посебан ормар.

У две кутије налазе се и махом политичке публикације сестре Божидарке Филиповић, Милеве Лазовић-Петковић (1882-1954).

У историју чачанског краја утемељени су и лични фондови које је оформило још двадесетак знаменитих личности: Страхиња Белић (1889-1961), Станиша Богдановић (1874-1960), Миодраг Васићић (1890-1935), Милија Гавровић, Стеван Гавровић (?-1917), Милан Ђоковић (1923), Јанко Ерић (1862-1912), Танасије Илић (1876-1962), Јован Јаворац (1855-1932), Петроније Јелушић (1886-?), Аристид Јовановић (1862-1954), Коста Недић (?-?), Милева и Бранислав Обрадовић (1869—1963), Милинко Обрадовић (1877-1961), Сретен Пајовић (1867-1933), Вићентије Поповић (1832-1917), Владимир Поповић (1845-1912), Милутин Раковић (1891-1947), Милош Ћосић (1862-1929), Милета Ђурчић (1875-1914), Војко Чвркић (1898-1942), Милутин Јаковљевић (1924-1990)...

Број дародаваца се непрестано увећава, иако се приватне библиотеке у Архиву углавном не чувају као целине, већ су смештене у кутијама похрањеним у депоу, а изостала је и њихова стручна обрада.

83 | Аутора је на добар део информација о архивској грађи упутио Радош Мацаревић, архивски саветник Међуопштинског историјског архива у Чачку.

Личне библиотеке у приватном власништву

У многим породичним кућама у Чачку, углавном скривене од очију јавности, чувају се изузетне приватне библиотеке, неретко са драгоценим ретким издањима и рукописном заоставштином која представља право откровење за библиотечке стручњаке и друге истраживаче. Како би ови фондови у друштвеној и културној историји Србије били адекватно вредновани, од пресудног је значаја њихово евидентирање и шире представљање у сарадњи са власницима или њиховим наследницима.

Библиотека Николе А. Косића

У центру Чачка, у улици краља Петра Првог бр. 22, у лепој старој породичној кући чува се драгоцену личну библиотеку Николе А. Косића (1907 - 2004), пешадијског мајора Војске Краљевине Југославије, сада власништво његових потомака (сл. 13).⁸⁴

Биографија власника – Никола А. Косић рођен је у Краљеву 1907. године, где је учио основну школу, а гимназију у Краљеву и Чачку. Војну академију је завршио у Београду, а прво службовање било је IV пешадијски пук „Стеван Немања” у Ужицу. У чин пешадијског потпоручника унапређен је краљевим указом по завршетку Војне академије 1925. године.

Служио је три године у IV пешадијској подофицирској школи „Краљица Марија” у Загребу. Био је у чину поручника у београдској школи „Краљ Александар” као командир, две године. Затим је био шест година помоћник одељенског старешине у Војној академији у Београду и помоћник наставника и наставник неких предмета.

Официри из целе земље изабрали су га за члана управног одбора Официрске задруге 1939. године.

Када је почео Други светски рат, имао је чин мајора у ађутантском одељењу Министарства војске и морнарице Краљевине Југославије и команданта батаљона у 2. пешадијском пуку Краљеве гарде.

Један је од организатора и учесника у групи официра који су извели државни удар 27. марта 1941. године.⁸⁵

84 | Љубазношћу Косићеве ћерке мр Јелене Ковачевић и синова Милана и Душана Косића, аутору је омогућен увид и пружене исцрпне информације о овој јединственој породичној библиотеци.

85 | Од 1996. године у Народном музеју у Чачку, у Одељењу за завичајну историју до Другог светског рата, у оквиру сталне поставке је и витрина са експонатима које је мајор Никола Косић поклонили Музеју, а који аутентично говоре о његовом учешћу у организацији војног пуча 27. марта 1941. године у Београду (официрска шапка, ордење, џепни сат...).

Немачке трупе су га заробиле 25. априла 1941. године, па је у официрском логору у Немачкој дочекао крај рата. Ослобођен је 1945, али се није вратио у Југославију. До 1951, као расељено лице, остаје у Немачкој. Априла исте године емигрирао је у САД, где је у Милвокију (Висконсин) радио у тешкој индустрији и 30 година (1952-1982) организовао и водио преко 1400 сати програма на српском језику на најстаријем информативно-културно-просветном **Српском радио програму** у Америци: „Следеће године [1952], на Видовдан, радио је прву емисију српског радио-програма и једанпут недељно, без престанка, наредних 30 година, стари мајор је у свом радио-часу, изнајмљеном термину који су закупљивале српске патриоте, на матерњем језику уређивао, по многим мишљењима, најозбиљнију емисију такве врсте преко Океана.”⁸⁶

Бавио се и публицистичким радом и своје чланке објављивао у српској емигрантској и америчкој штампи: „Пешадијски мајор војске Краљевине Југославије, господин Никола А. Косић спада у ред наших најобразованијих официра. Свестраних знања и широког интересовања, мајора Косића посебно краси узорни патриотизам и високи морал. Постојан у својим национално-патриотским уверењима, на која се обавезао својом заклетвом и официрском чашћу, господин Косић је и по престанку активне официрске службе, када се нашао у немачком заробљеништву, а потом у политичкој емиграцији, наставио да бије битку за свој народ, за своју земљу и своја уверења, али не оружјем већ пером. Далеко од државе и народа којима је припадао свим својим бићем, он је својим писањем у разним, посебно емигрантским, листовима и часописима, вођењем информативно-културно-образовног Српског радио програма у Милвокију, оставио за собом један од најдрагоценијих материјала о српској политичкој емиграцији, њеним тешкоћама, преокупацијама и тежњама.”⁸⁷

Први пут је дошао у Београд 1991. године, када је из Америке донео 11 кофера пуних књига и списка, са 256 килограма до тада непознате архивске грађе и 15 килограма фоноводокументације - своје дневничке и радио записе емитоване 30 година на таласима Српског радија у Милвокију, предавања и чланке расуте по многим листовима и часописима у Америци, Канади, али и Србији, полемике, некрологе у којима се *уместо воштанице* опраштао од својих другова који су заувек остајали у Новом свету... Комплетна ратна и поратна писмена и тонска заоставштина⁸⁸, сложена у девет великих кутија, предата је као поклон Српској академији наука и уметности.⁸⁹

86 „Сигуран у пролаз”, у: *Све моје године : библиографија Николе А. Косића са прилозима : (1953 – 1998)*, Чачак, 1998, стр. 73.

87 Из рецензије Василија Ђ. Крестића за *Све моје године : библиографија Николе А. Косића са прилозима (1953-1998)* (Чачак, 1998), стр. [4].

88 „У тонској заоставштини налазе се драгоцене емисије, попут „Гласа Америке” на српском из 1954. и 1955. године, којих нема сачуваних ни у Архиву у Вашингтону. Ту је и снимак из 1936. године, на српском и енглеском, на коме извесна госпођа Вулетић рецитије „Смрт мајке Југовића” – каже Драгослав Симић” (*Политика* (Београд). – (21.08.1997)).

У отаџбину се коначно вратио 1994. године, на позив САНУ и Матице исељеника Србије. Од тада је стално живео и радио у Чачку са својом породицом.

Објавио је око 200 студија, критика и чланака, а аутор је и осам књига и брошура: *Љотићевци и крагујевачка трагедија* (на српском и енглеском, Виндзор, Канада, 1968), *Дневник 17. март – 28. март 1941.* (Милвоки, 1984, Чачак, 1996), *Краљ Александар I Ујединитељ* (предавање одржано Србима Виндзора, Канада, поводом 50. годишњице убиства краља Александра I Карађорђевића, Милвоки, 1985), капитални зборник *Srpski radio program : 1952-1982* (Milvoki, 1986), *Војвода Живојин Р. Мишић : 1855 – 1921.* (Милвоки, 1988), *После педесет година поново у отаџбини* (Милвоки, 1991).⁹⁰

Интересантна је и прича о најстаријој сачуваној српској радио драми: „Усправан и одлучног корака, као онда када је осигурао слободан пролазак пучиста у зграду Министарства војске и морнарице, 27. марта 1941. године, мајор Никола Косић, деведесетогодишњак фасцинантног сећања, коначно је дочекао да, после 42 године, југословенским етром одјекну први звуци његове радио драме.

Данас, у 17 часова, на Другом програму Радио Београда биће емитована „Церска битка”. Реч је о најстаријој сачуваној радио драми на српском језику која је снимљена у иностранству, у соби под киријом у предграђу Милвокија. Ово необично дело приредио је колега Драгослав Симић, уредник Документарног програма Другог програма српског државног радија.

Прича о творцу „Церске битке” знатно је узбудљивија од тонске игре записане и снимљене на старом америчком магнетофону и представља необично путописа једног од активних учесника и сведока кључних догађаја који су одредили нашу судбину” („Церска битка” из Милвокија : (Прича о најстаријој српској радио драми) / Александар Апостоловски, у: Политика (Београд). – (21.08.1997), стр. 22).

89 Целокупна документарна грађа Николе Косића смештена је у 30 архивских кутија и заведена у Историјској збирци Архива САНУ, под бр. 14733.

Овај фонд садржи, поред докумената директно везаних за Српски радио програм, и друге материјале, као што су: *Лондонска Политика*, *Ратни дневник пешадијског капетана I класе Спасоја М. Драговића* или изводе из *Службених новина Краљевске југословенске владе – Ратно издање 1941 – 1945.* и друго.

90 Кћерка Николе Косића, мр Јелена Ковачевић, током боравака у САД сабрала је и средила обиман очев материјал – око 200 чланака, расутих по разним листовима и часописима емигрантске штампе, објављиваних преко 30 година, а који сведоче о догађајима значајним за српски народ.

Косићеве радове налазе се у више библиотека у САД и Канади: Универзитету Британске Колумбије (Ванкувер, Канада), Државном историјском друштву Висконсина (Висконсин), Мичигенском државном универзитету (Мичиген), Питсбуршком универзитету (Питсбург), Конгресној библиотеци (Вашингтон), Универзитету вашингтонских библиотека (Сиетл, Вашингтон), Тексашком универзитету (Остин, Тексас), Универзитету Карлтон (Отава, Канада), Универзитету Канзаса (Лоренс, Канзас), Универзитету библиотека Пенсилваније (Филаделфија), Библиотеци Харвардског колеџа (Библиотека Кембриџа, Масачусетс), Универзитету библиотека Чикага (Чикаго, Илиноис), Колумбијском универзитету у Њујорку (Њујорк), Калифорнијском универзитету (Лос Анђелес), Мичигенском универзитету (Ен Арбор), Универзитету библиотеке у Торонту (Канада), Меморијалној библиотеци Универзитета у Висконсину (Висконсин), Колгејт универзитету (Хамилтон, Њујорк).

Био је члан Удружења српских писаца и уметника у иностранству (Лондон, 1990), Удружења књижевника Србије (1986) и Удружења публициста Чачка (1997).

Заступљен је у лексиконима *Ко је ко у Чачку* (Чачак, 1997, 2002) и *Срби у свету – ко је ко 1996/99* (приредила Милена Миловановић, Београд - Лос Анђелес, 1999).

О Николи Косићу објављено је око 200 прилога у монографским и серијским публикацијама, међу којима су *Све моје године : библиографија Николе А. Косића са прилозима : (1953 – 1998)* у Едицији Завичајна библиографија Градске библиотеке у Чачку (1998) аутора мр Јелене Ковачевић и Милице Баковић, затим, *Раскол у етеру : живот српске емиграције у Америци кроз радио програм Николе Косића* (Београд, 2006), из пера Драгослава Симића⁹¹ (настала на основу Косићеве архивске грађе поклоњене САНУ), и многе друге.

О овој значајној личности наше новије политичке историје снимљено је девет видео и двадесетак аудио касета, а на РТС-у и програмима локалних телевизија приказано је више ТВ емисија.

Садржај библиотеке – Зачеци ове вредне породичне библиотеке која се чува као целина у кући старијег сина Милана Н. Косића, везани су за одлазак Николе Косића у Америку 1952. године, од када датира његово вођење српског радио програма и публицистички рад.

Током вишедеценијског боравка у Америци Косић је непрестано био у контакту са Србима староседеоцима (исељеним у Америку пре Другог светског рата), те је до књига углавном долазио куповином или поклонима од својих земљака.

Библиотека садржи око 300 наслова из историје (светске и националне), филозофије, политике, књижевности, мемоарске и популарне литературе, енциклопедијска издања, итд. Међу најстаријим публикацијама су четвортомна Станојевићева *Народна енциклопедија* (Загреб, 1925, 1926), *Свезнање* (Београд, 1937), *Велики рат Србије за ослобођење и уједињење Срба, Хрвата и Словенаца у 10 књига* (издање Ђенералштаба Краљевине Југославије, Београд, 1924, 1925, 1926), затим, *Карактерологија Југословена* Владимира Дворниковића (Београд, 1939), *Тајанствене појаве у нашем народу – Креманско пророчанство* Радована Казимировића (Београд, 1940) итд.

Посебно су занимљива раритетна издања: ратни *Службени гласник* (са прокламацијама краља Александра), *Службене новине Краљевине Југославије* (ратно издање, Лондон, 1942), *Гласник српског историско-културног друштва „Његош“* (Чикаго) у 78 свезака, укоричени поједини бројеви *Американског Србобрана* (Питсбург, 1984, 1989, 1991...) и *Гласа канадских Срба* (Виндзор, Канада, 1960, 1962, 1966...) са текстовима Николе Косића, *Историја српско-бугарског рата 1885*. Владана Ђорђевића (Београд, 1908), комплетна *Сабрана дела Слободана Јовановића* у 17 књига (Београд, 1932-1940), *Историја Срба* Константина Јиречека у 4 тома (Београд, 1922, 1923), *Српски владари* Миодрага

91 Драгослав Симић је дугогодишњи уредник документарног програма „Говори да бих те видео“ који се емитује на таласима II програма Радио Београда; до сада је објавио преко сто наслова у својој едицији „Српска и југословенска аудио историја у пресеку времена“, као својеврсну звучну антологију.

Пурковића (Виндзор, 1958), *Историја о Христу* Ђованија Папинија (Београд, 1929), *Српска православна црква, Ум царује* Вила Дјуранта (Београд, 1932), а од новијих издања: књиге о 27. марту 1941. Бранка Петрановића и Слободана Нешовића, књиге о равногорцима, *Задужбине Косова* (капитално издање из 1987), *Catena mundi* у два тома (1992), *Историја авиона* на немачком и енглеском језику (Америка, 1976), итд.

Значајан део фонда чине и поклоњене књиге са посветама књижевника и политичара: Десимира Тошића, Матије Бећковића, Добрице Ћосића, Вука Драшковића, Веселина Ђуретића, Милана Комненића, затим Владимира Димитријевића, Родољуба Петровића и других.

У саставу библиотеке чува се мноштво исечака из штампе и богата рукописна заоставштина, између осталог и биографија Николе Косића у рукопису.⁹²

Сачувано је и двадесетак LP и мањи број сингл грамофонских плоча домаће озбиљне и популарне музике.

Заједно са библиотеком, породица чува и Косићеву официрску сабљу, која је имала чудесну судбину да се после 50 година нађе у рукама правог власника.⁹³

Библиотека Николе Косића није класификована, па тек предстоји њена стручна обрада у сарадњи са Градском библиотеком.

92 У току је рад мр Јелене Ковачевић на припреми овог рукописа за објављивање.

93 Јелена Ковачевић сећа се очеве сабље: „Пред одлазак у рат, после мартовског преврата, отац је 2. априла своју официрску сабљу, која је била саставни део његове свечане униформе, оставио на чување код Наде и Ненада Вујића, познатог београдског адвоката, рођака своје супруге. Сутрадан је отпутовао у Косово Поље на нову дужност, а већ крајем априла обрео се у немачком заробљеништву. Вујићи су одмах по уласку Немаца у Београд, а у њиховој кући све време рата становали су немачки официри, сакрили сабљу у шупу под гомилу угља. После ослобођења, сабља „народног непријатеља” Николе Косића такође је била компромитујућа за чуваре, па су је Вујићи зазидали у оцак шупе... Педесетих година деда Ненад је умро, а кроз годину-две Нада Вујић се удала за професора Љубишу Марковића. Сабља је и даље тамновала у зиду шупе...

Боравак Николе Косића у Чачку био је повод да „Политика” објави текст свог дописника Родољуба Петровића, који је прочитао професор Марковић. Он је одмах обавестио Надиног сестрића Александра Фрика који живи у Сенти, да се прави власник сабље вратио у земљу [...]

Свом сестрићу Александру Фрику (1940) Нада Вујић-Марковић предала је седамдесетих година очеву сабљу на чување уз напомену да је врати власнику уколико дође у земљу или неко од породице затражи сабљу. Фрик нам се јавио, зажелео сусрет са оцем, и без устезања, иако зна вредност сабље која му је годинама висила на зиду, рекао да жели да је врати ономе чија је. До сусрета је дошло у Београду, а том приликом показао нам је и старе породичне албуме фотографија и других докумената где је отац нашао и позивницу за своју свадбу...

„Да, то је она...” – казао је господин Косић када је одмотао брижљиво умотану сабљу. Онда је узбуђен показао како се носи, да јој недостају украсне кићанке... Сабља је израђена у радионици Микића и Терзића у Београду, марке је „Солинген”, са грбом Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, богато украшена... Једино су корице потамнеле од времена и скривања по шупама, зарђале...

Александар Фрик питао је мајора Косића хоће ли сабљу да понесе у Америку. Добио је одговор: „Не. Ја у Америку ништа не носим, ја идем да из Америке вратим оно што је моје и да се заувек вратим...” (*Чачански глас* (Чачак), 6.09.1991; *Све моје године*, 1998, стр. 69-71).

Библиотека Драгољуба М. Павловића⁹⁴

Биографија власника - Међу двадесетак Чачана са богатом лично библиотеком био је и адвокат Драгољуб М. Павловић (Тетово, 1921). Гимназију и Правни факултет завршио је у Београду, а ратне године провео у очевом родном селу Каони. Службовао је у органима управе општине Гуча (сада Лучани) и као адвокат у Чачку, где је пензионисан 1991. године.

Садржај библиотеке - Павловићеву библиотеку чини 1491 књига и бројни часописи и зборници, уредно сложени на полицама у радној соби, али без стручне класификације.

Павловић се посветио књизи још од средњошколских дана, а заснивање кућне библиотеке отпочео по окончању студија. Мада у скромним материјалним условима, за четрдесетак година је уз велика одрицања оформио драгоцен фонд у коме преовлађују белетристика и историјске књиге.

Од књижевних дела, пажњу привлаче едиције: „Српска књижевност у сто књига”, „Српска књижевност у књижевној критици”, „Српска књижевна критика”, као и сабрана дела Дучића, Андрића, Црњанског, Крлеже, Селимовића, Ђопића, Ђосића..., а од историјских: „Историја српског народа”, „Праисторија југословенских земаља”, „Историја Балкана”, Библиотека фототипских издања, затим, сабрана дела Слободана Јовановића и Владимира Ђоровића...

Значајан део фонда чине часописи и зборници, углавном са радовима из српске историје и етнологије: „Историјски часопис”, „Историјски гласник”, „Југословенски историјски часопис”, затим, „Зборник Историјског музеја Србије”, „Зборник Музеја Првог српског устанка”, „Зборник радова Народног музеја” (Чачак), „Ужички зборник”, „Новопазарски зборник”, „Изворник” (издање Међуопштинског историјског архива у Чачку), „Врело” (издање Завичајног друштва „Трнава”). Од осталих часописа заступљени су „Гледишта” и „Праксис”.

Овако профилисана библиотека одраз је Павловићевог дугогодишњег проучавања прошлости и живота свог ширег завичаја – западног Поморавља, које обухвата чачанско-руднички крај. Објавио је двадесетак стручно-научних радова о политичкој, ратничкој и културно-просветној историји Драгачева, Чачка и шире околине, углавном у Зборнику радова Народног музеја у Чачку

94 | Детаљније у тексту Радојка Николића *Библиотека Драгољуба Павловића*, у: Глас библиотеке (Чачак). – Год. 6, бр. 6 (децембар 1994), стр. 28-29. Радојко Николић (1934-2004), некадашњи директор Градске библиотеке у Чачку и уредник часописа *Глас библиотеке*, у овом приказу, између осталог, записао је: „Намера је да у „Гласу библиотеке” отпочне приказивање приватних, „кућних”, библиотека у Чачку како би се читаоци упознали са њиховим власницима и са могућношћу да поједине, нарочито оне ретке, књиге које не поседује Градска библиотека могу потражити и код приватних „библиотекара”. А Градска библиотека, која је од ове године постала матична за подручје Моравичког округа, постепено ће евидентирати све постојеће личне библиотеке у округу и са оним значајнијим упознати читалачку јавност. Приказ библиотеке адвоката Драгољуба М. Павловића је почетак таквих намера.”

(1979-1991). Вредно је споменути и књигу „Вук и Драгачево” коју је Павловић издао 1987. године са Ником-Николом Стојићем, о присутности Драгачева и Драгачеваца у делу Вука Караџића.

Посебну вредност представљају бројна дела и писци из завичајне средине, нарочито оних који живе и објављују у Чачку, а баве се ратничком, политичком, привредном и културном прошлошћу горњег западног Поморавља.

Драгоцени су и Павловићеви рукописи и белешке о људима, догађајима и појавама у Драгачеву, нарочито у Каони, Властелицама, Милатовићима, Горњем и Доњем Дупцу од Првог српског устанка до данас. Уредно сложена у фасцикле, ова непроцењива фактографска грађа је значајна полазна основа за истраживаче завичајне историје, а посебно се истичу написи о историји Првог и Другог српског устанка у западном Поморављу, монографски спис о Каони и селима некадашње каонске општине, као и родослови свих каонских фамилија.

Библиотека Сенише Л. Дилпарића

У Бељинској улици бр. 6 у Чачку, у пространој светлој соби породичне куће, чува се драгоцена библиотека судије и публицисте Сенише Л. Дилпарића (1925-2004) (сл. 14).⁹⁵

Биографија власника - Сениша Дилпарић рођен је 1925. године у селу Буковик код Нове Вароши. Завршио је Правни факултет у Београду 1954, а од 1955. године живи у Чачку. Радио је као судија у општинским судовима у Гучи и Чачку и Окружном суду у Чачку (око 30 година), где је водио кривичне поступке.

Широких интересовања, пратио је издавачку делатност културних установа у Чачку, Београду, Ужицу, Новом Пазару, Рашкој, Пријепољу, Сјеници... Био је сарадник више стручних часописа, као аутор историографских прилога у *Зборнику радова Народног музеја* (Чачак), *Изворнику Међуопштинског историјског архива* (Чачак), *Гласу библиотеке* (Чачак), *Новопазарском зборнику*, *Сеоским данима Сретена Вукосављевића* (Пријепоље), *Ужичком зборнику* итд., као и листовима: *Чачански глас*, *Политика*, *Златарске новости* (Нова Варош), *Друштво за правду и истину* (Београд), *Полимље* (Пријепоље), итд.

Учествовао је на више научних скупова у Чачку („Вишевековна историја Чачка и околине”), Ивањици, Сјеници, Пријепољу („Сеоски дани Сретена Вукосављевића”)...

Аутор је књига *Судите сами I* (Народни музеј Чачак, 1995) о убиству краља Александра Обреновића и краљице Драге (Мајски преврат 1903)⁹⁶, *Судите*

95 О библиотеци се данас стара Сенишина супруга Љиљана Дилпарић, која је аутору пружила мноштво мало познатих података не само о библиотеци свог супруга, већ и о његовом животу и раду. Од изузетне помоћи приликом прегледа фонда био је и Слободан Невољица, историчар из Чачка, такође одличан познавалац Дилпарићеве библиотеке.

сами II : зашто је убијен по Драгољуб Милутиновић (издање аутора, 2003) и Споменица Рада Дамљановог Борисављевића (2004).

Био је члан Удружења публициста Чачка, носилац Ордена рада са сребрним венцем (1976) и Ордена рада са златним венцем (1985).⁹⁷ Заступљен је у оба издања лексикона *Ко је ко у Чачку* (Чачак, 1997, 2002).

Садржај библиотеке – Већи део овог сређеног фонда од око 2300 наслова⁹⁸ је класификован, те се у његовом склопу чува и оригинални инвентар књига у две свеске (тврд повез, формат А4, рукопис хемијском оловком), који је израдио сам власник. Прелиставањем инвентара, пратећи његову оригиналну нумерацију, уочава се велики број старих и ретких издања, на пример:

Свеска I:

I/редни број 1 - *Ум царује* Вила Дјуранта (1932), бр. 15 - *Достојевски* Др Јустина Ст. Поповића (1940), бр. 18 – *Народна енциклопедија* Станоја Станојевића (1928), итд.;

II бр. 20 – *Ратни мемоари* I Д. Л. Џорџа (1937);

III – лексикони, енциклопедије, белетристика, затим књиге из области права, философије, већи број дела руских писаца - Чехов, Шолохов, потом, послератна издања - сабрана дела Лењина, Холбах, Маркс, Енгелс, Фојербах...

96 Књижевник Добрило Ненадић упутио је Љиљани Дилпарић писмо са изузетном оценом дела *Судите сами I*, датирано са Ариље, 5. април 2006:

„[...] драгоцене књиге Синише Дилпарића „Судите сами“, која на необичан начин у виду класичне судске оптужнице покреће главоболно и тешко питање мајског преврата као једне кључне тачке у нашој историји [...]”

97 У дому Дилпарића Александар Д. Радовић снимео је 2003. године емисију из циклуса „Носталгија” за чачанску ТВ „Галаксија 032”, те се и видео снимци ове емисије чувају у породичној архиви.

98 Сачуван је рукопис Синише Дилпарића о зачецима породичне библиотеке, коју је фактички оформио његов стриц, свештеник Спасоје Дилпарић, касније судија у Ивањици. Имао је личну библиотеку која се од 1920. до 1945. године налазила у Ковиљу, јер „за лично задовољство набавља, чита и чува књиге. Чита преко дана, увече крај петролејке и путујући по парохији. Прочитано учвршћује препричавајући својој домаћици, посетиоцима, гостима и пријатељима. Неколико стотина књига из различитих области [...] Само десетина преосталих књига те богате библиотеке и данас се налази у кући [породице Дилпарић].

Крајем 1944. и почетком 1945. скромно покућанство, па и књиге ваљало је преселити из Ковиља у Ивањицу што је на два товарна коњића морала организовати предана домаћица и верна супруга [Роса]. Нужно су препустили стихији највећи број наслова. Нова сеоба делимично у Нову Варош, а делимично у Београд и поклони друштвеним књижницама свеле су богату библиотеку на набројане наслове [*Пут у живот* Л. Толстоја (1932), *Ум царује* В. Дјуранта, *Човечанство* 1-2 Х. Џ. Велса, *Дипломатска историја Европе* А. Дебидура, цео комплет сабраних дела Ги де Мопасана и посебно студија Др. Јустина Поповића *Достојевски о Европи и словенству*].

Следи област психологије, историографије, књижевности (проза, поезија, антологије) са делима домаћих аутора: Слободана Јовановића, Ива Андрића, Јована Дучића, Милана Ракића, Данице Марковић...

Посебно су вредна вишетомна издања: *Војна енциклопедија* (1970-1976) у 11 томова, *Енциклопедија Југославије* у 8 томова (прво издање, 1955-1971), *Bibliografija rasprava i članaka – historija*, кнј. 8, 9, 10, 11 (Zagreb, 1965), *Мала енциклопедија Просвета 1-2* (прво издање, 1959), *Речник српскохрватског књижевног језика Матице српске* (1967-1976) у 6 књига, *Србљак* (1970) у 4 књиге итд.

Заступљене су и едиције, на пример: сабрана дела Вука Караџића, прво издање *Српске књижевности у 100 књига* (1967), *Музеји света* (1968), део редовног кола *Српске књижевне задруге* и друге.

У првој свесци укупно је пописано 1814 књига.

Свеска 2:

Почиње редним бројем 1815 - књигом Делимира Стишовића *Четири фамилије из Брезове* (1998), затим, бр. 2198 - *Купачица и змија* Данице Марковић, итд., а завршава се са бр. **2246** – *Стари Влах у времену и простору*.

Посебно интересовање власника представљали су и путописи Евлије Челебије, Александра Ф. Гиљфердинга, А. Ц. Еванса и других.

Интегрални део библиотеке чине и поклоњене књиге.

На свим публикацијама је екслибрис - печат са ћириличним текстом: **ПОРОДИЧНА БИБЛИОТЕКА** *Спасоја, Луке, Јелене, Љиљане, Милана, Сенише ДИЛПАРИЋА* Број _____.

Посебну вредност ове библиотеке целине представља углавном необјављена богата рукописна заоставштина Сенише Дилпарића, везана за друштвену и културну историју, етнологију, библиотекаство итд., а бележио је и личне утиске о прочитаним књигама разних аутора. Изузетно су занимљива и драгоцене сећања савременика, какве не бележи званична историографија.

Рукописи су углавном сређени, прекуцани на писаћој машини и укоричени у тврд повез.

Читавог живота Сениша Дилпарић није заборављао завичај, па је, између осталог, писао и о селима Буковик и Лепојевиће (општина Нова Варош), о породичној задрузи потомака Мојсила Дилпаре и Мандића удовице (1804-1946), о родословима фамилија из Рашке области – новопазарског краја; бележио је и сведочења о разним личностима и догађајима (1935-1996), истраживао криминал у јаворском крају (1876-1941)... Неспорно, Сениша Дилпарић је драгоцени хроничар новије српске историје.

У рукопису су још увек и Дилпарићева аутобиографска *Сећања* у 2 свеске, у којима се осврће на свој живот „после напуњених 60 година живота” (1985).

У првом делу описује детињство, породицу, родни крај (Буковик), народне обичаје, цркву у Буковику и Штиткову, Карађорђевог конгрес из 1809, догађаје

Мр Маријана МАТОВИЋ

и личности из рата 1875-1878, XX век, међуратни и ратни период 1941-1945, Ковиље (боравак код стрица Спасоја)...

У другом делу објављује свој први чланак из 1945 (објављен у новопазарском листу *Братство*), потом описује служење војног рока, прво радно место у Ивањици и премештај у Срески суд у Чачку 1954. године, женидбу, зидање куће и породични живот до 1972. године (смрт оца Луке).

Такође необјављено дело је и породична историја *На путу Растка Немањића*, чија је главна личност стриц Спасоје Дилпарић.

У саставу Дилпарићеве заоставштине су и нумизматичка збирка, дуборези са мотивима цркава у Мостару, Житомислићу, Книну и разне фигуре које сведоче о његовој уметничкој надарености, као и породичне фотографије. Међу њима посебно су интересантна два велика портрета стрица Спасоја, којима је припало почасно место у овој изузетној библиотеци.

Мањи број књига још увек није уведен у инвентар, али се планира њихова стручна класификација у сарадњи са библиотекарицама.

Библиотека Ђорђа Протића

Судбина личних библиотека често је непредвидива и крајње неизвесна, што зависи од многих субјективних, али чешће објективних фактора, о чему обично сведоче сећања савременика као једини траг њиховог постојања...

У Чачку, у Сарајевској улици број 65 (данашња улица војводе Степе), у лепој старој кући које више нема, 1885. године рођен је Ђорђе, син учитеља Јована и Јоке Протић.

У тој кући чувана је библиотека младог Ђорђа Протића⁹⁹, кога је књига пратила целог, на жалост, кратког животног века. Био је правник, секретар суда у Чачку, резервни артиљеријски капетан, секретар месне организације Српске социјалдемократске странке у Чачку и ратник од 1912. до 1917. године.

И у рату је мислио о књигама, па са фронта пише родитељима да, у случају његове погибје, библиотеку предају као поклон његовим саборцима за људска права и слободе. Убрзо након писма стиже и вест да је Ђорђе погинуо на Голој Рудини источног Ветерника 27. јуна 1917. године.

Родитељи су испунили синовљеву жељу, па су после завршетка рата завештали срећену кућну библиотеку радничкој организацији у Чачку. На овом драгоценом поклону захвалио се Коста Новаковић, Протићев друг из чачанске Гимназије, уз обећање да ће родитељима жеља бити испуњена – да библиотека носи име *Библиотека покојног друга Ђорђа Протића*.

Била је то прва лична библиотека-легат која се спомиње у Чачку.

Међутим, библиотека Ђорђа Протића имала је невеселу судбину – књиге су растурене и нетрагом изгубљене.

99 Видети текст Синише Дилпарића *Библиотека Ђорђа Протића*, у: Глас библиотеке (Чачак). – Год. 6, бр. 6 (децембар 1994), стр. 26-27.

Интересантно је да је данас једини траг који сведочи о овом фонду књига која се налази у библиотеци чачанске Гимназије - *Византијске слике Шарла Дила* (1927), на којој пише: *Поклон од Г-ђе Јоке удове покојног Јована С. Протића учитеља у пензији из Чачка за спомен покојних синова: Александра поручника, умро у Чачку 1909, и Ђорђа, војног капетана погинуо на Ветернику 1917.*

После смрти Јована Протића (1923), супруга Јока тестаментом од 27. априла 1930. оставља шест хектара земље, кућу, воћњак и башту Фонду сиромашних ђака основне школе, уз обавезу да се приходи користе само за назначену сврху.¹⁰⁰ По тестаменту је поступљено, али намена Фонда је заборављена, па су на Протићевом имању изграђене нове улице и стамбене зграде, а кућа је срушена.

Гробно место Јована и Јоке Протић зарасло је у траву и једва се распознаје.

*
* *

Власници многих вредних приватних библиотека више нису живи, а њихови наследници често нису свесни значаја ових збирки, те из разних разлога дозвољавају да ово национално благо пропада. У скорој прошлости институција легата била је много развијенија него данас, па је неопходно стално апеловати да ове вредне књиге нађу пут до јавних библиотека, чиме би се наставила часна традиција задужбинарства у српском народу.

Поводом пријема легата, обележавања јубилеја завештаоца или објављивања радова везаних за легате, неопходно је на њих усмерити интензивну медијску пажњу и континуирано обавештавати библиотечку, културну и научну јавност о свим видовима рада на овим специфичним књижним фондovima.

Неспорно, реафирмацијом и стимулисањем институције легата, односно дародавства, одужује се морални дуг прецима који су желели да овековече своје име, остављајући материјални и духовни траг свог овоземаљског битисања – на ползу српском народу.

Private Libraries – Legates in Cacak - Serbian Charitable Foundation Heritage

Owners of many private libraries are not alive any more and their successors are not aware of the significance of these collections, so due to many various reasons this national treasure has been disappearing. Not long ago the institution of legate used to be much more developed than today, so it is our duty to appeal constantly for these

Мр Маријана МАТОВИЋ

precious books to find the way to public libraries and continue the honorable tradition of charitable foundation among Serbian people.

On the occasion of receiving legates, celebrating jubilees of the endower or publishing papers connected with legates, it is necessary to attract media attention to them, inform continually librarian, cultural and scientific audience about all aspects of work on these specific book funds.

Needless to say, by reaffirmation and stimulation of the legate institution, which means charity giving, we pay out a moral debt to our ancestors who wanted to keep in memory their names leaving material and spiritual trace of their earthly existence – to the benefit of Serbian people.

Marijana MATOVIC

Bibliothèques particulières – legs à Cacak : la succession de la fondation serbe

Les propriétaires de nombreuses bibliothèques privées de grande valeur ne sont plus vivants, leurs héritiers n'ont souvent pas conscience de l'importance de ses recueils, aussi pour des raisons diverses ces derniers permettent à ces richesses nationales de s'altérer. Lors du passé récent, l'institution des legs fut beaucoup plus développée qu'aujourd'hui, et de ce fait il semble indispensable de faire constamment appel afin que les livres de valeur trouvent leur chemin jusqu'aux bibliothèques publiques, pour que la tradition honorable de la fondation serbe se poursuive.

À l'occasion de remise de legs, de célébrations commémoratives des testateurs ou lors de parution d'ouvrages liés aux legs, il est indispensable de porter sur eux une intense attention médiatique et d'informer continuellement le public des bibliothèques, de la culture et de l'érudition concernant tous les aspects du travail sur ces fonds livresques spécifiques.

Incontestablement, par la réaffirmation et par la stimulation des institutions de legs, c'est-à-dire par la donation, on s'acquitte de l'obligation morale envers nos ancêtres qui voulurent immortaliser leurs noms, laissant une trace matérielle et spirituelle de leur existence terrestre – pour le bienfait du peuple serbe.

Marijana MATOVIC

Сл. 1 Миливоје и Божидарка Филиповић (1912)

*Сл. 3 Некадашња кућа Филиповића
(ул. Синђелићева бр.10 у Чачку)*

Сл. 2 Легат Миливоја и Божидарке Филиповић

Сл. 4 Јован Давидовић

Сл. 5 Легат Јована Давидовића

Сл. 6 Синиша Пауновић

Сл. 7 Легат Синише Пауновића

Сл. 8 Мишел и Наташа Берте

Сл. 9 Зарија и Радмила Јанчић

Сл. 10 Александар и Миленија Хаџипоповић

Сл. 11 Јеротије Новитовић

Сл. 12 Маргита Радовић

Сл. 13 Никола А. Косић

Сл. 14 Библиотека Синише Л. Дилпарића